

PERSPECTIEVEN

VOOR

LANDBOUW,

LANDSCHAP

EN NATUUR

IN OVERIJSSSEL

ESSAY

Prof. Dr. Ir. Rudy Rabbinge

Af en toe vraagt het Trendbureau Overijssel aan spraakmakende mensen om hun visie op de toekomst van Overijssel te formuleren.

Deze essays weerspiegelen niet per se de visie van de Programmaraad van het Trendbureau.

PERSPECTIEVEN VOOR LANDBOUW, LANDSCHAP EN NATUUR IN OVERIJSSSEL

Prof. Dr. Ir. Rudy Rabbinge

INLEIDING

Gedurende de afgelopen jaren is er een toenemende tendens om op regionaal niveau de mogelijkheden en beperkingen van landbouw en natuurontwikkeling in beeld te brengen. Ook in Overijssel zijn de laatste jaren verschillende studies uitgevoerd, scenario's en ook essays geschreven. Die gaven niet een eenduidig beeld van ontwikkelingen, maar wel vaak een in globale streken weergegeven schets van de toekomst. De consequenties daarvan op microniveau, de individuele ondernemer, waren niet duidelijk en ook de beleidsmatige gevolgen zijn daardoor onduidelijk. Daarmee hebben deze studies en analyses slechts een beperkte waarde, al kunnen elementen wel worden benut.

Om tot een aanpak te komen waarin de individuele ondernemers zich kunnen herkennen en waar de betrokken overheden enige steun aan kunnen ontleen bij het formuleren van een activerend beleid, worden in dit essay de volgende stappen gezet.

1. Een beschrijving van de verschillende bedrijfstakken zoals die in de Nederlandse volkshuishouding worden onderscheiden en die betrekking hebben op de agro-food sector. De analyse van deze bedrijfstakken met de uitgebreide diamant van Porter systematiek wordt daarbij in beeld gebracht.
2. Verbijzondering van deze analyse voor de in Overijssel aanwezige bedrijfstakken. Met die analyse wordt beoogd een genuanceerd, doch niet volledig, beeld te geven van de agrosector in Overijssel.
3. Een bespreking van de globale megatrends op het gebied van landbouw en landgebruik (productiviteitsontwikkeling, verbreding doeleinden, ketendenken en laterale verbanden, karakter van de agrarische- en daaraan gekoppelde activiteiten, voeding en gezondheid, biobased economy). Dat wordt geïllustreerd met voorbeelden.
4. We verbijzonderen deze trends naar de karakteristieke regio's van Overijssel, te weten: NW Overijssel, Kampen-Zwolle (Kampereiland, Mastenbroekerpolder), Salland, Twente, NO Overijssel. Daar worden de gegevens vanuit de essays bij benut.
5. De mogelijkheden op micro-, meso- en macroniveau voor verschillende agri-nature

¹ Onder andere in het kader van de landbouwverkenning van het Trendbureau Overijssel, 2010, zie <http://trendbureauoverijssel.nl/verkenningen/afgeronde-verkenningen/landbouw>

bedrijfstakken worden geschetst in globale termen. Het materiaal dat is aangereikt wordt benut. Er worden geen houtskoolschetsen gemaakt en ook geen etsen, we zitten daar tussenin.

6. De rol van de verschillende actoren wordt in beeld gebracht: zowel de belangenorganisaties, individuele ondernemers als de publieke sector op provinciaal en gemeentelijk niveau.

1. BEDRIJFSTAKKENANALYSE MET DE DIAMANT VAN PORTER

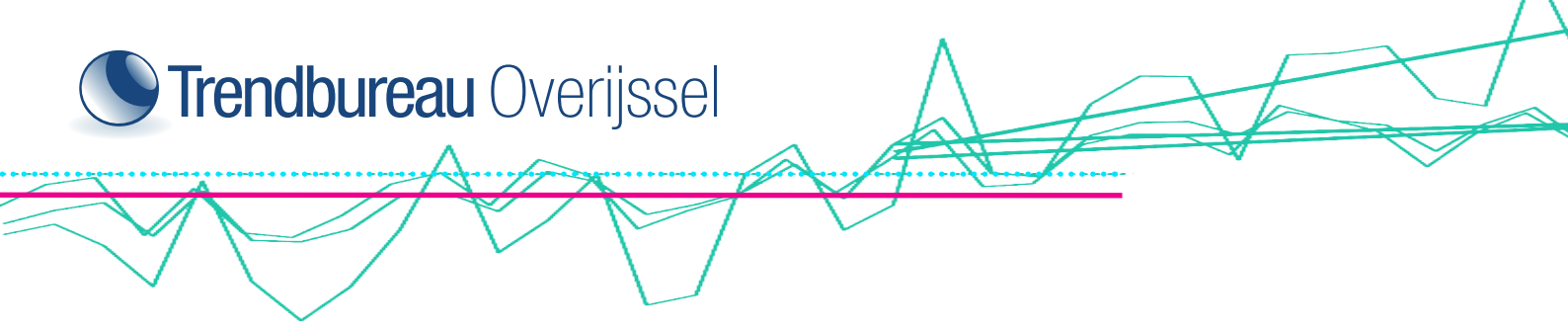
Gedurende de laatste decennia is telkenmale gepoogd de concurrentiekracht en toekomstperspectieven van bedrijfstakken/sectoren in beeld te brengen. De beste en meest geaccepteerde benadering daarvoor is de zogenaamde diamant van Porter (gerenommeerd hoogleraar aan Harvard Universiteit, Boston, USA). Hij gebruikt als criteria:

1. De economische potentie van een bedrijfstak, tot uiting komend in: –de mate van investeren, –marktaandeel, –financiële positie;
2. Innovatiekracht, vernieuwingskracht van een bedrijfstak, tot uiting komend in de mate van koppeling van de bedrijfstak aan kennisinstellingen.

Aangezien niet alleen naar economische prestaties wordt gekeken, zijn aan deze twee criteria, drie criteria toegevoegd die de oriëntatie op duurzame ontwikkeling uitdrukken:

1. Denken in ketens en in laterale verbanden (naast verticale integratie van grond tot mond, ook horizontale samenwerking);
2. Ecologische vernieuwing, begrip en kennis van ecologie en biologie gebruiken voor betere benutting van grondstoffen en zuinig gebruik van externe inputs;
3. Investeren in sociale oriëntatie zowel m.b.t. eigen personeel, maar ook maatschappelijke verantwoordelijkheid uitoefenen en daarnaast aandacht voor dierenwelzijn.

Toepassing van die criteria op alle Nederlandse bedrijfstakken resulteert in een score waarbij vele agro- georiënteerde bedrijfstakken bovenaan staan. De concurrentiekracht van deze bedrijfstakken is dus mondiaal zeer groot. Dat verklaart ook de prominente positie die de Nederlandse agrosector mondiaal inneemt als tweede exporteur van de wereld.

Deze positie wordt vooral verklaard door de aanwezigheid van een sterke kennisinfrastructuur, een goede logistiek en uitgebreide sterke handelsnetwerken die de verschillende bedrijfstakken bezitten. Dit is een gevolg van decennia lang consistent publiek-privaat beleid, dat gericht is op die versterking van concurrentiekracht door een voorwaardenscheppend beleid. Al sedert 150 jaar worden daarbij drie instrumenten gehanteerd:

1. Het verbeteren van de productieomstandigheden d.m.v. ruilverkaveling, landinrichting en cultuurtechnische ingrepen;
2. Het versterken van de marktpositie door het stimuleren van het coöperatief ondernemen met verschillende maatregelen, o.a. fiscale;
3. Versterken van kennis en innovatie door de bevordering van de kennisinstelling WUR en de proefstations en HBO en MBO opleidingen.

Sedert de laatste 150 jaar heeft Nederland dit beleid consistent gevoerd. Dat wijkt af van het Angelsaksische beleid dat volledig gericht is op de vrije markt en afziet van enige overheidsbemoeienis of het Frans-Duitse beleid dat vooral gericht is op bescherming en sluiting van grenzen, wanneer noodzakelijk geacht. Daardoor zijn vooral kennisintensieve en op innovatie gerichte bedrijfstakken gestimuleerd en tot ontwikkeling gekomen. Dat blijkt uit de Porter analyse.

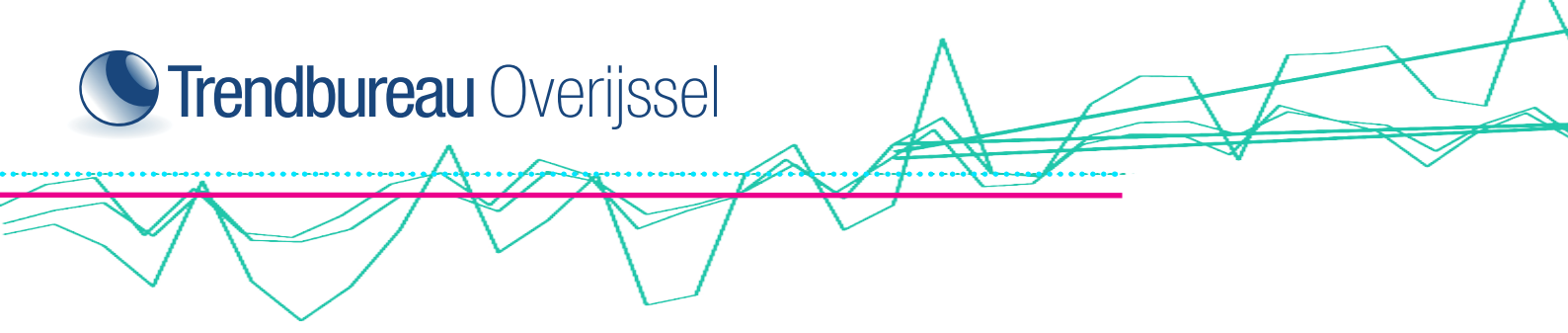
De bedrijfstakken die hoog scoren zijn: pootaardappelen, melkveehouderij, tuinbouwzaden en uitgangsmateriaal. En iets minder maar nog steeds zeer goed: laanbomen, bollenteelt, sierteelt onder glas, klein fruit, kalvermesterij, paardenfokkerij, koeienfokkerij, groenteteelt onder glas.

Het overgrote deel van de Nederlandse agrosector doet het zeer goed, als gevolg van de sterke marktorientatie, de grote aandacht voor innovatie en de sterke koppeling aan kennisinstellingen (zie analyses Dany Jacobs en LEI).

Opvallend is dat de combinatie van publiek-privaat beleid en de sterke kennisoriëntatie daarbij zo gunstig is gebleken. Anders dan Engeland waar de agrarische handelsbalans al decennia negatief is, of Frankrijk en Duitsland, waar de beschermende opstelling van de overheid op veel plaatsen problemen veroorzaakt en dat niet langer houdbaar is in de Europese Unie, heeft Nederland bedrijfstakken in de agri-food sector ontwikkeld die competitief zijn en de basis vormen voor de sterk positieve agrarische handelsbalans. Het is zaak dat zowel landelijk als regionaal te continueren.

2. DE ANALYSE VAN NEDERLAND, VERBIJZONDERD VOOR OVERIJSEL, LEVERT DE VOLGENDE RESULTATEN OP

In de melkveehouderij laat Overijssel, met name in Kampereiland, Mastenbroekerpolder

en Salland, maar ook in het noorden van Steenwijkerland een hoge productie en economisch zeer efficiënte bedrijven zien. In de groenteteelt onder glas wordt vanuit de Koekoekspolder goed bijgedragen en op diverse plaatsen blijkt de laanboomteelt te zijn aangeslagen, waarbij weliswaar na een aanvankelijke toename van het aantal bedrijven nu een teruggang is te zien. Het aantal bedrijven is klein waardoor de snelle en grote veranderingen kunnen worden verklaard.

Uit bijgevoegde kaarten (zie bijlage 1) blijken een aantal interessante ontwikkelingen, die kort worden samengevat.

Melkveehouderij

De ontwikkeling van de melkveehouderij is in Nederland vooral geconcentreerd in Friesland, Overijssel, het veenkleigebied van Midden Nederland en verder een aantal verspreide ontwikkelingen. Ook doen zich recent ontwikkelingen voor in Zeeland en de Veenkoloniën, waar tot voor kort nauwelijks veehouders waren. De afschaffing van de quota in 2015 en de recente gunstige vooruitzichten van de melkveehouderij, hebben tot gevolg dat een groot aantal ondernemers enorm investeert in uitbreiding van stallen, modernisering van de melkstal, veel diervriendelijke voorzieningen en mestverwerking en ook vaak hun areaal vergroten. De vooruitzichten t.a.v. de primaire producenten en hun verwerkende coöperaties zoals Friesland/Campina en DOC, maar ook gespecialiseerde ijsfabrieken zoals Ben en Jerry's in Hellendoorn, zijn gunstig en de investeringen groot. Uitbreiding van de totale productie gaat evenwel niet gepaard met vergroting van de werkgelegenheid. Met steeds minder mensen, hulpmiddelen en dieren worden steeds grotere volumina van hoge kwaliteit en veel waardevolle componenten geproduceerd. De variatie in bedrijfsgrootte en bedrijfsstructuur is groot. In de komende jaren zullen de zogenaamde achterblijvers via bedrijfsbeëindiging, soms mogelijk gemaakt door warme sanering, verdwijnen. De relatief oude leeftijdsopbouw van de boeren is daarbij een wellicht ongewenste maar toch in dit verband gunstige karakteristiek. De historische trend voor productiviteitsverhoging per eenheid van arbeid, per eenheid van grond en per eenheid van dier, zal waarschijnlijk versterkt doorgaan. Daardoor zal ondanks de grotere volumina, met minder mensen en wellicht ook totaal minder dieren en met veel minder negatieve milieueffecten en veel grotere diervriendelijkheid worden geproduceerd.

Kalvermesterij

Op plaatsen waar veel melkveehouderij is, is doorgaans ook veel kalvermesterij. Er is een zekere concentratie in het Noord Oosten (Hardenberg, Dedemsvaart, Vriezenveen) van Overijssel zichtbaar. De organisatie binnen deze bedrijfstak via de slachterijen, met name Van Drie, is zodanig dat er sprake is van een zeer goed tracking en tracing stelsel en veel aandacht voor milieu en dierenwelzijn. Er liggen hier nog wel perspectieven door de groeiende vraag.

Varkensfokkerij

Traditioneel een bedrijfstak die vooral is geconcentreerd in Oost Brabant en Noord Limburg, doch weliswaar minder geconcentreerd, ook in de Achterhoek en Twente en iets minder in Salland van behoorlijke omvang is. Anders dan in de kalvermesterij is de ketenregie niet gebruikt om een milieuvriendelijkere en diervriendelijkere bedrijfsvoering te stimuleren. Schaal en kostenminimalisatie stonden centraal. Inmiddels wordt nu meer aan een aanpassing van de bedrijfsvoering gewerkt. De adviezen daarover van de commissie Van Doorn en diverse adviezen van deskundigen uit de agro-food industrie vinden ook in Overijssel steun. Toch is er nog veel nodig voor het weer competitief maken en voldoen aan maatschappelijke eisen en wensen. Er zijn voorlopers, maar gemiddeld is de positie niet gunstig.

Glasgroenten

Gedurende de laatste 10 jaar is de spreiding van klein glas over het land verminderd. Het relatieve belang van het Westland is iets afgenomen en de ontwikkeling van het nieuwe glasgebied in de Wieringermeer verloopt zeer snel. Ook in andere gebieden is er groei, weliswaar minder spectaculair, doch wel substantieel zoals in de Koekoekspolder in Overijssel en het gebied rond Berlikum in Friesland en rond Berkel Rodenrijs, het Oostland. De rol van de Koekoekspolder in de glasgroenten kan mede door de gunstige ligging voor export naar Duitsland nog groeien.

Klein Fruit

Is vanuit de Betuwe nu over het hele land verspreid. Groei door activiteiten van een aantal ondernemers, o.a. in Overijssel. Daar liggen zeker perspectieven, doch het vergt zowel versterking van het ondernemerschap als het creëren van mogelijkheden voor afzet. In Drenthe zijn circa 10 jaar geleden met steun van de Advies Raad voor Agribusiness succesvolle modellen ontwikkeld.

Laan- en parkbomen

De bomenteelt is voor Nederland een belangrijke agrarische bedrijfstak die mondiaal veel mogelijkheden heeft. Gespecialiseerde bedrijven, zoals de taxusteelt in Noord Limburg, verwaarden niet alleen het fysieke product, maar ook de mythen en dromen die verschillende religieuze bewegingen daar aan koppelen. Daar liggen in feite mogelijkheden.

Pluimveehouderij

De pluimveehouderij is een traditioneel sterke bedrijfstak in Nederland, zowel in de productie van eieren als kippenvlees. Er is veel ontwikkeling en er zijn enige

concentraties in Overijssel, waar de aanwezigheid van PLUKON en ook de nieuw ontwikkelde houderijsystemen perspectief bieden.

De variatie in bedrijfsgrootte is in z'n totaliteit in Overijssel vrij groot, als gevolg van veel kleine bedrijven met name in Twente. Dat heeft ook tot gevolg dat een gemiddeld beeld ontstaat dat niet erg positief is en geen optimisme rechtvaardigt. Dat beeld wordt totaal anders als preciezer wordt gekeken. Dan wordt duidelijk dat binnen een aantal bedrijfstakken zeer veel perspectief bestaat.

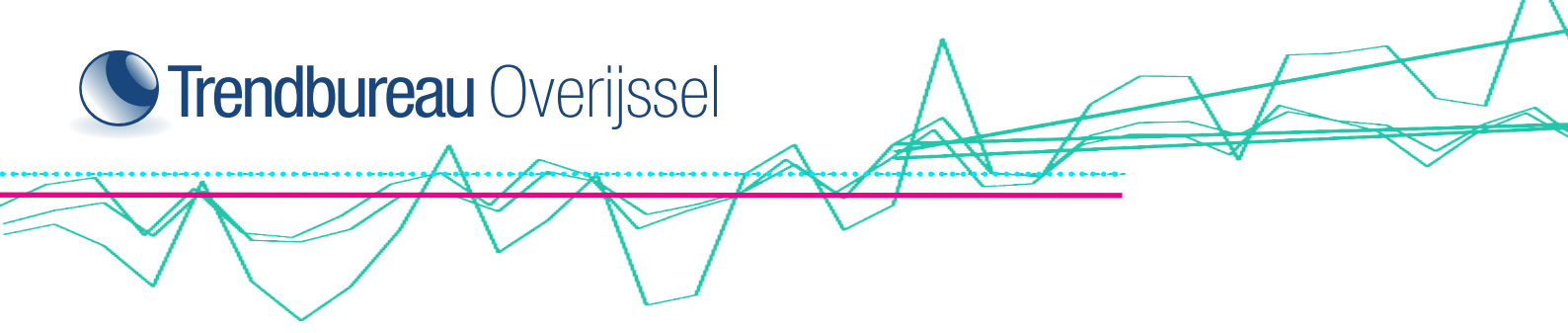
Het gaat daarbij dus niet om de bedrijfstak in z'n totaliteit, maar daarbinnen moet worden gekeken naar de verschillende kwantielen (zie tabel 1 en 2 in bijlage 2).

Beleid gericht op het versterken van de perspectievolle kwantielen zou moeten worden benadrukt, dus veel meer een voorlopersbeleid en in feite alleen een achterblijversbeleid vanuit sociale overwegingen, met andere instrumenten. Binnen de bedrijfstakken melkveehouderij, kalvermesterij, groente onder glas en in mindere mate varkensfokkerij, paardenfokkerij en ook laanbomen, bestaan dan kansen.

3. GLOBALE MEGATRENDS OP HET GEBIED VAN LANDBOUW EN LANDGEBRUIK

Gedurende de laatste decennia hebben zich in vrijwel alle landbouwkundige gebieden ontwikkelingen voorgedaan die zijn te typeren in de volgende zes megatrends:

1. Productiviteitsontwikkeling per eenheid van oppervlak, per eenheid van arbeid, per dier en -tegenintuïtief - ook per eenheid van externe input. De landbouw wordt productiever en schoner (zie fig. 1 t/m 4 uit de Powerpoint presentatie in bijlage 3).
2. Verbreding van doeleinden. Productiviteit op zich is niet meer voldoende, meerdere doelen moeten worden gediend, zoals milieudoelen, sociale doelen, landschappelijke doelen en ook recreatiedoelen. Dat kan lang niet overal of op dezelfde wijze, maar in samenhang is er steeds meer aandacht voor - ten dele op microniveau, maar vooral ook op regionaal niveau.
3. Van grond tot mond, van zaadje tot karbonaadje. Het ketendenken en de benadering van 'food systems' is alom geaccepteerd. Daarmee is er aandacht voor zowel de primaire productie, verwerking, bewerking en toegankelijkheid, en de benutting van het voedsel. Terugkoppeling vanuit het eind van de keten naar het beginpunt m.b.v. tracking en tracing is nu normale praktijk geworden.

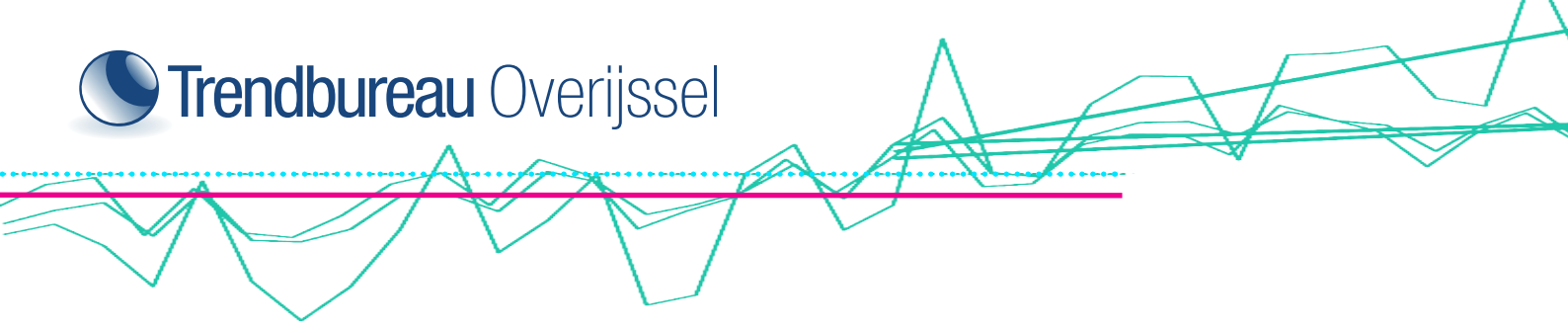
4. Het karakter van de primaire productie en de vervolgschakels is steeds meer 'industrieel' in plaats van ambachtelijk geworden. De controlemogelijkheden, de precisie, de vermindering van verspilling en de grotere kennis en inzichten van de basisprocessen, maakten een veel doelmatiger en doeltreffender productie mogelijk met steeds minder schadelijke neveneffecten. De traditionele kreet 'intensivering' is daarmee obsoleet geworden. Het gaat om beter, productiever, doelmatiger en doeltreffender, vooral ook met een op wetenschap en inzichten gebaseerde wijze van produceren. ICT, sensortechnieken, preventieve dierengeneeskunde, enz. enz., zijn gewone praktijken geworden met de daartoe geëigende hulpmiddelen.

5. Koppeling van voeding en gezondheid. Het betere inzicht in de effecten van verschillende ingrediënten en componenten van voedsel op de gezondheid in vroege maar ook in late levensfases, maakt een gezonder ouder worden mogelijk. De hoeveelheid kennis en de toepassing daarvan groeit exponentieel. De kracht van de innovatie bij bijvoorbeeld Friesland/Campina is daarop gebaseerd.

6. Biobased economy. In toenemende mate worden producten en productiewijzen aan de plant en dierlijke productie ontleend, die daarmee petrochemisch gebaseerde grondstoffen vervangen. De plant wordt steeds meer als fabriek van hoogwaardige componenten of grondstoffen gebruikt zoals farmaceutische geur- en smaakstoffen en hoogwaardige materialen. Daarnaast kan voor de cascadering meerwaarde worden verkregen bij de productie van bulkproducten zoals suiker en zetmeel. Daarmee kan het preciezer, effectiever en met minder nadelige neveneffecten. Het gaat daarbij veelal om nevenproducten van voedselproducten als suiker en zetmeel, melk en graan. Via cascadering en biorefinery wordt steeds meer waarde gecreëerd en is er steeds minder verspilling. De "biochemie" neemt voor vele producten, biopolymeren, hernieuwbare grondstoffen voor de verpakkingindustrie, enz., de plaats in van de petrochemie. Het zijn doorgaans weinig ruimte en inputs vragende producten, die daardoor bijdragen aan sterke vermindering van energie en grondstoffen gebruik. Daarmee wordt in alle varianten aan duurzame ontwikkeling bijgedragen.

Bovenstaande megatrends kunnen en zijn in veel detail uitgewerkt in verschillende presentaties en artikelen. In de PowerPoint presentatie in bijlage 3 zijn de essenties geformuleerd.

Ten aanzien van megatrend 6, de versterking van de Biobased Economy, liggen er in Overijssel uitdrukkelijk mogelijkheden. In twee rapporten van de Wetenschappelijk Technologische Commissie van EZ wordt daarop ingegaan. Het eerste rapport "Naar Groene Chemie en Groene Materialen" (2011) schetste de organisatie een overgang

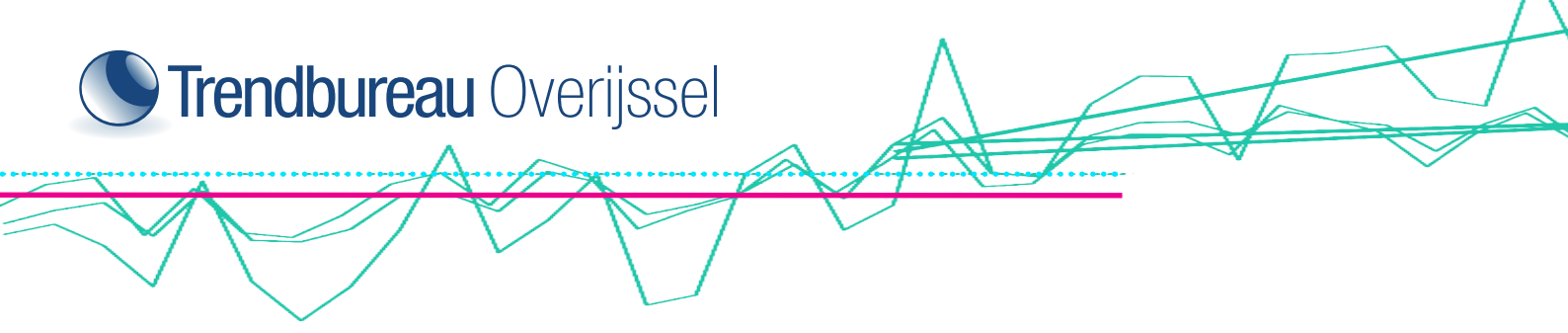

van door petrochemie gedomineerde chemie en materialen naar een op biochemie toegesneden en op specifieke producten gebaseerde aanpak. Het tweede rapport van de WTC “Strategie voor een groene samenleving” (2013) gaat daar verder op in en noemt tal van praktische voorbeelden. In Overijssel zou de aanbeveling van de commissie, die een veel sterkere regionale profilering op juist dit gebied bepleit, moeten worden aangepakt. De mogelijkheden zijn in Overijssel zeker aanwezig en zouden kunnen en moeten worden benut.

4. DE MEGATRENDS EN ONTWIKKELINGEN IN OVERIJSSSEL

De bovengenoemde megatrends doen zich ook in Overijssel voor, doch niet alle bedrijfstakken zijn daarop ingericht. Daardoor ontstaat een gedifferentieerd beeld. Toekomstgerichte ondernemers in zowel het gemengde bedrijf als in de melkveehouderij, hebben zich in de laatste vijf jaar ingesteld op versnelde ontwikkeling. Daardoor zijn grotere, productievere en milieukundig zeer aantrekkelijke bedrijven ontstaan. In vele dorpen en gehuchten is het aantal boerenbedrijven sterk verminderd en die tendens zal gegeven de leeftijdsopbouw van de agrarische bevolking en de veelvuldige afwezigheid van bedrijfsopvolgers nog wel enige tijd doorgaan. Toch is het totale volume aan bijv. melkproductie niet teruggelopen, maar toegenomen. Met steeds minder boeren wordt zeer veel meer geproduceerd. Tegelijkertijd wordt, vanuit de internalisatie van milieu- en gezondheidsdoelen, ook hard gewerkt en vooruitgang geboekt op het gebied van gebruik van biociden en medicijnen. Fijnregeling is alom geaccepteerd.

Opvallend is de zeer snelle ontwikkeling die zich de laatste jaren in de melkveehouderij heeft voorgedaan. Het aantal grote bedrijven neemt snel toe, het productievolume per bedrijf groeit nog sneller, de productie per koe is sterk gegroeid en de kwaliteit van de producten en productieprocessen sterk verbeterd. De sector is productiever en schoner geworden. Steeds meer is het zogenaamde kringloop-denken in zwang gekomen, waardoor de bedrijfscultuur meer gericht is op het verminderen van lekstromen en waar mogelijk het sluiten van de kringloop. Dat impliceert niet dat externe inputs worden uitgesloten. Integendeel, ze worden in hoog productieve systemen alleen zeer efficiënt benut en wel zodanig dat de negatieve effecten per eenheid product sterk teruglopen. Moderne melkveehouderij bedrijven slagen er in door preventie in houderij en aangepast dieet, het gebruik van medicijnen te minimaliseren en de emissie van broeikasgassen tot ver beneden de door de EU voor 2020 afgesproken doeleinden te brengen en de voor 2020 voorziene milieunorm van 50mg/l water conform de Europese Nitraatrichtlijn nu al te realiseren. Ook in andere bedrijfstakken is het beleid gericht op preventie en vermindering van negatieve milieueffecten. Er zijn ook achterblijvers, die om diverse redenen niet verder wilden of konden ontwikkelen. Het beleid zou de bedrijfsontwikkeling moeten mogelijk maken, en zeker niet met moratoria of strakkere regels hinderen.

Eisen t.a.v. dierenwelzijn en milieu uitgedrukt in doelen en niet in voorschriften of middelen horen daarbij. Voor de achterblijvers is primair sociaal beleid nodig om de eventuele geleidelijke uitfasering te bevorderen.

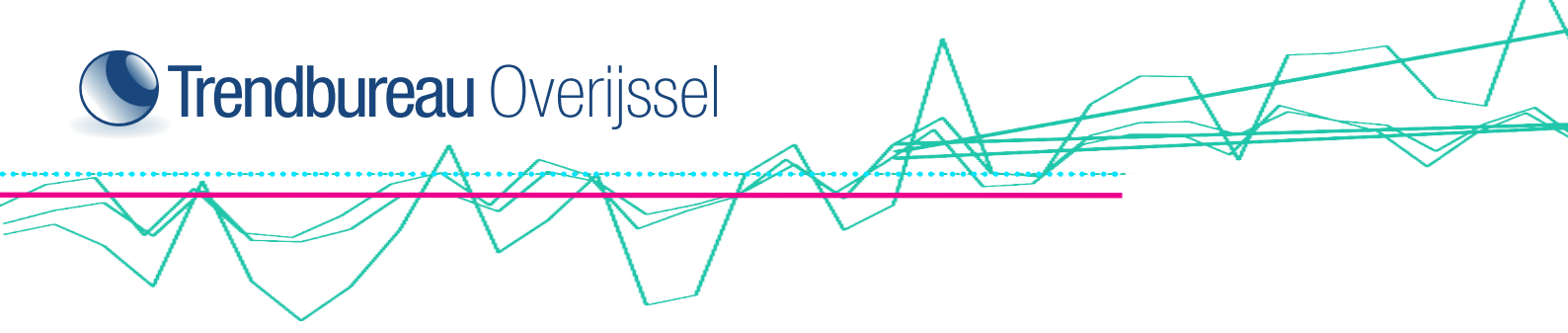
Naast die tendens van bedrijfsontwikkeling in de melkveehouderij is ook een tendens waarneembaar in Overijssel waarbij de bedrijfstakken met toekomstperspectief zich zeer voorspoedig ontwikkelen, bijvoorbeeld in groenten onder glas en gespecialiseerde kalverenmesterij. In het voorgaande werd al enigszins ingegaan op de ontwikkelingen in verschillende bedrijfstakken. Kaartenmateriaal illustreert de positie van Overijssel in nationaal verband en laat ook zien welke historische ontwikkelingen hebben plaatsgevonden. Nogmaals, het laat zien dat Overijssel voor de Nederlandse melkveehouderij naast Friesland het belangrijkste productiegebied is. De voorziene uitbreiding van de melkveehouderij na het verdwijnen van de zogenaamde quota in 2015 zal ook in Overijssel plaatsvinden en dat wordt al zichtbaar door de sterke investeringen in grond, stallen en apparatuur die gedurende de laatste jaren plaatsvinden. Ook in de andere bedrijfstakken is zo'n ontwikkeling zichtbaar: minder bedrijven, gelijkblijvend of groeiend productievolume en goede toekomstperspectieven voor nationale, maar vooral ook internationale afzet. In de bedrijfstakken waarin Overijssel goed presteert wordt dat enigszins zichtbaar gemaakt. Er is een aantal agrarische bedrijfstakken waarin innovatieve ondernemers toekomstperspectief hebben. Het ruimtelijk ontwikkelingsbeleid kan die op microniveau aanwezige innovatiepotentie benutten en faciliteren, waardoor de concurrentiekracht wordt vergroot.

Die bedrijfstakken met perspectief zijn de genoemde melkveehouderij, groenteteelt onder glas, laanbomenteelt, klein fruit, kalvermesterij, paardenfokkerij, pluimveeteelt, varkensfokkerij. In die volgorde is het perspectief enigszins afnemend.

Juist die bedrijfstakken kunnen door een stimulerend, faciliterend en positief beleid de verwachtingen en ambities waarmaken. Dat is niet alleen een bedrijfseconomisch beleid, maar vooral ook beleid op andere gebieden.

Het gaat daarbij bijvoorbeeld om milieubeleid, ruimtelijk beleid, investeringssubsidies en toelatingsbeleid. In feite zouden de basisprincipes van de Ruimtelijke Ontwikkelingspolitiek (WRR, 1998) moeten worden benut. Niet het repressieve planologisch beleid is dan dominant, maar het ontwikkelingsbeleid, waar de regionale overheid een belangrijke rol vervult. Regionaal beleid, dat gebruik maakt van de dynamiek en vernieuwing stimuleert, komt tot uiting in zowel het infrastructuurbeleid, het faciliterend beleid op het gebied van regionale economie, het bijeenbrengen van partijen, het katalyseren van investeringen en het versterken van de concurrentiekracht in de sterke bedrijfstakken is typerend voor ruimtelijke ontwikkelingspolitiek.

Het lokale beleid met zijn bestemmingsplan creëert de mogelijkheden, doch die worden

veelal geïnitieerd door bovenlokaal, regionaal beleid. Alleen in uitzonderlijke gevallen is er sprake van nationaal beleid. De kracht van de RO zit dan niet meer in verenigende concepten zoals gebundelde deconcentratie of VINEX wijken, maar in een regionalisering van de beleidsdoelstellingen en de uitwerking daarvan. De basisprincipes die in het Nederlandse RO beleid de laatste decennia hebben gegolden, worden op regionaal niveau dan nader uitgewerkt en ingevuld. Weliswaar wordt vaak ontkend dat ruimtelijk beleid structuurbeleid is, maar het scheppen van mogelijkheden is toch een, weliswaar passief, structuurbeleid. De behoefte aan zulk beleid, niet dwingend, maar katalyserend en faciliterend, is bij de primaire producenten groot en vraagt op lokaal en regionaal niveau initiatieven.

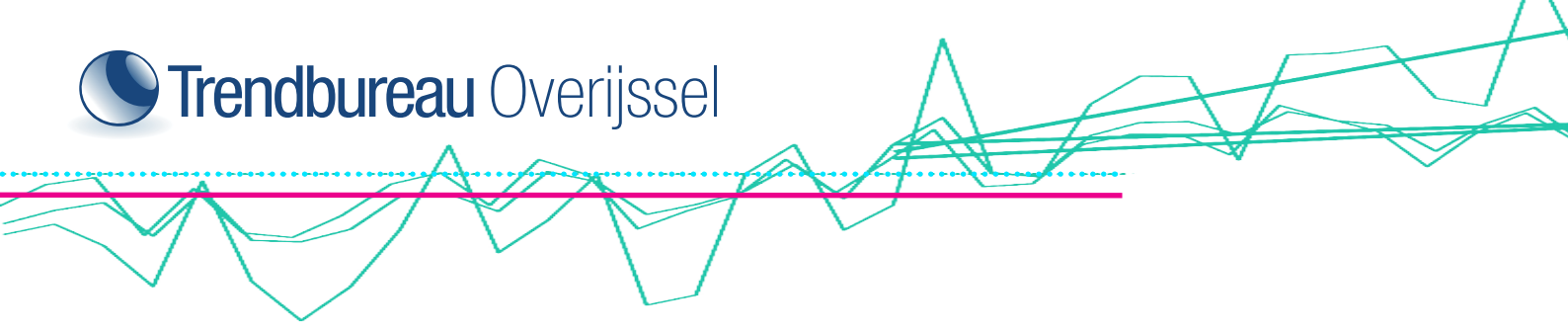
Naast het ruimtelijk beleid dient ook het milieubeleid mogelijkheden te scheppen, experimenteerruimte te creëren, versterking van op doelen gericht beleid te entameren. Daarmee kunnen dynamiek en vernieuwing worden bevorderd en dusdoende meerdere doelen worden gerealiseerd. Bij die dynamiek kan gebruik worden gemaakt van de bovenbeschreven megatrends, die zich overal voordoen en ook in meerdere of mindere mate in Overijssel aanwezig zijn. Daartoe worden die mogelijkheden hierna beschreven.

De eerste megatrend zal alleen voor de voorlopers gelden en niet voor het gemiddelde en zeker niet voor degenen die aan afbouwen denken of omschakelen naar hobby-boeren. Het totale productievolume is in die categorie van omschakelaars gering, maar gewaakt moet worden dat de normen voor milieu, diervriendelijkheid, e.d., juist daar niet worden veronachtzaamd.

De tweede megatrend van verbreding van doeleinden doet zich ook op veel plaatsen in Overijssel voor, maar heeft al naar gelang de landstreek een totaal andere invulling. In Twente is het volledig anders qua verbreding dan in Noord West Overijssel of in het rivierengebied van de IJssel.

Een beleid dat erop gericht is daar meer mogelijkheden voor te scheppen, kan uit de vereniging van landgoedeigenaren, LTO en ook de terreinbeherende instanties worden ontwikkeld. Voorwaarde hierbij is een verantwoordelijkheid zo laag mogelijk, veelal de individuele ondernemer, en inspeland

op de nieuwe zgn. business modellen die hierbij voorkomen. Agrarische productie is hier dienend voor het realiseren van cultuur en natuurhistorische waarden, doch vergt dan een daarop toegesneden bedrijfsgrootte en bedrijfscultuur. In de verschillende essays worden daarvan voorbeelden gegeven (zie noot 1 van dit essay). Zo zijn er verschillende initiatieven met nieuwe landgoederen, ook in Overijssel, tot stand gekomen, die een verbreding van de inkomstenbronnen hebben gerealiseerd en meerdere, ook niet direct

economische, doeleinden nastreven. Zoals niet overal hoogproductieve landbouw mogelijk is, is ook niet overal de landschappelijke benadering conform landgoederen mogelijk. Het ware evenwel wenselijk de successen te documenteren en aan die voorbeelden een aantal algemene inzichten te ontlelen.

Weliswaar zijn er nu verschillende initiatieven en wordt de Biobased Economy ook gestimuleerd door netwerkbijeenkomsten en inzet van een aantal bedrijven, maar een bundeling zoals het Dutch Biorefinery Cluster, opgericht in Noord Nederland, ontbreekt. Daar is veel meer mogelijk.

De ontwikkeling naar een biobased economy kan ook in Overijssel veel kansen bieden. De combinatie van bedrijfstakken is zonder meer mogelijk, en de aanwezigheid van de onderzoeksfaciliteiten van DSM in Zwolle, de bundeling van kennisinstellingen zoals TU Twente en Wageningen UR en de stimulans door de regionale overheid, bieden zeker perspectief. Daarbij gaat het vooral om hoogwaardige producten die in cascadering, biorefinery kunnen worden voortgebracht. De bovenste 5 F's in de 12 F-en (Flowers, Farmacy, Flavours, Fragrants, Functional Molecules, Fermentation products, Fresh vegetables, Fruits, Food, Fodder, Fiber, Fuel) moeten worden ingezet.

Dusdoende wordt de biobased economy gericht op hoogwaardige productie zoals farma-, geur- en smaakstoffen en biomaterialen. Dat vergt een totale omzetting van het denken in de chemische industrie, maar ook in de primaire sector.

De verwerkende en bewerkende industrie vervult daarbij een belangrijke functie en door bundeling van krachten zoals in het Dutch Biorefinery Cluster kan synergie worden gerealiseerd en worden biocascadering en biorefinery vanzelfsprekende technieken.

De megatrends op het gebied van ketendenken zijn een tendens die door bedrijven en de sector zelf worden geëntameerd. Hier heeft de overheid slechts een ondersteunende rol. In feite geldt dat in meer of mindere mate ook voor de andere trends. Toch is het wel mogelijk daar enige nadere uitwerking aan te geven in de vervolgstappen. Een passieve overheid die duurzaamheid als statisch begrip hanteert, belemmert de dynamiek die duurzame ontwikkeling mogelijk maakt. Zo kan een beleid dat bedrijfstakken en agrobédrijven bevordert die bijdragen aan economische en ecologische ontwikkeling, een wezenlijke invloed hebben. Niet indicatoren of kerncijfers, maar expliciete doelen zijn daarbij richtinggevend. Dat vergt een begripvolle en inclusieve overheid.

Met name de ketenintegratie heeft tot gevolg dat de Food Systems benadering kan worden toegepast. De terugkoppeling van de consument naar de primaire producent is bijvoorbeeld in de kalveren bedrijfstak via tracing en tracking (gebruikmakend van de barcode) goed georganiseerd. Voedselveiligheid, dierenwelzijn en milieudoelen zijn daar zeer mee gediend. Eenzelfde ontwikkeling bleef in de varkenshouderij goeddeels achterwege en komt nu aarzelend op gang.

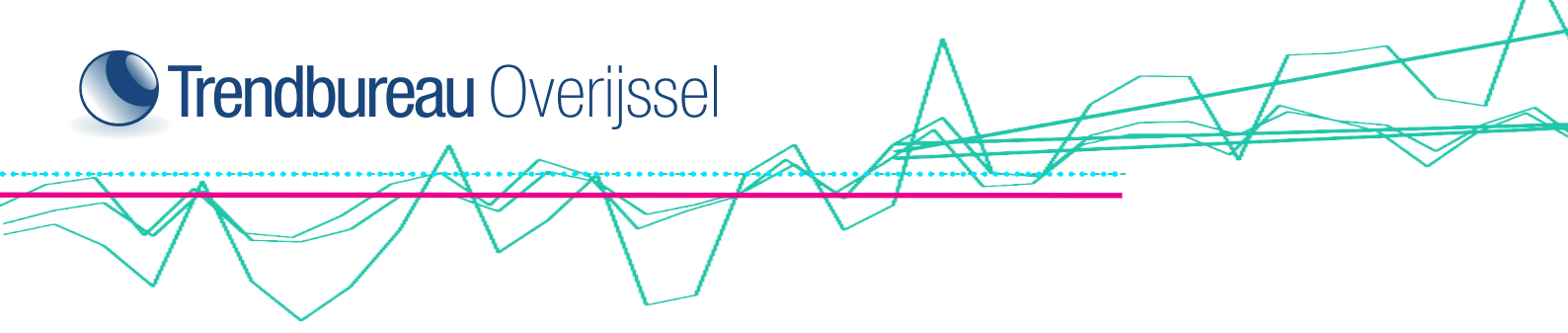
De megatrends betrekking hebbend op de gezondheid, de biobased economy en het karakter van de bedrijfsvoering, hebben in Overijssel geen specifieke aandacht. Ze zijn alle onmiskenbaar aanwezig, doch Overijssel munt niet uit, maar blijft ook niet achter. Alleen de productiviteitsontwikkeling b.v. in de melkveehouderij, kent een aantal voorlopers op individueel niveau, met name in Salland, de kop van Noord-West Overijssel en rond Kampen.

Er is evenwel een megatrend die in Overijssel en ook in Gelderland prominent aanwezig is, en die betreft de verbreding van doeleinden op landschappelijk, cultuurhistorisch en natuurhistorisch gebied. Daar liggen kansen, door de aanwezigheid van actieve agrarische natuurverenigingen, een activerend Landschap Overijssel en de talloze landgoederen. Ook het rapport van de Raad voor de Leefomgeving kan daarbij worden gehanteerd. Zoek het niet in agrarisch natuurbeheer, maar ontwikkel andere business modellen waarbij natuurbeheer onderdeel is van professioneel beheer en ontwikkelpraktijken op micro- en mesoniveau. Met name de laatste groep activiteiten biedt aangrijpingspunten voor beleid. Op microniveau worden dan verdienmodellen bevorderd die een heel breed scala van activiteiten omvat. Educatieve programma's met kinderen, culturele activiteiten met muziek, dans en buitentheater, actief natuuronderhoud, enz. enz., worden op dat microniveau bevorderd en mogelijk gemaakt. Daarmee ontstaan bedrijfstypen die door de verbreding en het dienen van maatschappelijke doelen zoals cultuur en natuurhistorische waarden, een heel ander verdienmodel hebben. Daarvan zijn al tal van voorbeelden en de professionele terreinbeherende organisaties kunnen daar veel meer gebruik van maken.

Gewaakt moet worden voor een beleid dat deze kansen ziet als de enige mogelijke ontwikkelingsrichting. Integendeel, de ecologische modernisering op vooruitstrevende melkveehouderijbedrijven zijn niet gediend met stringente voorschriften ontleend aan cultuurhistorische of natuurhistorische doelen. De complementariteit van de ontwikkelingsrichtingen versterkt beide. De strijdbijl tussen verschillende ontwikkelingsrichtingen moet door goed beleid van de provinciale overheid worden begraven en de wederzijdse positieve invloed en benadering moet en kan worden bevorderd door selectief beleid en door goede keuzes te doen. Daardoor ontstaat kracht en Overijssel moet kiezen voor kracht.

5. MOGELIJKHEDEN OP MICRO-, MESO- EN MACRONIVEAU

Op macroniveau, het niveau van de Europese Unie, ontstaan veel mogelijkheden als Best Ecological Means als principieel uitgangspunt wordt gekozen. Het zou tot gevolg kunnen

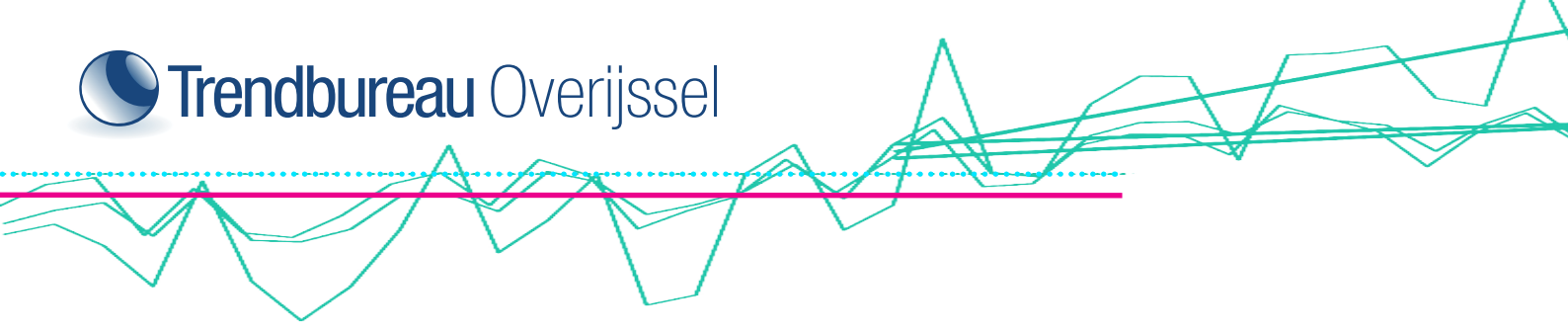

hebben dat het pesticidgebruik met tientallen procenten kan worden verminderd, de vervuiling met plantenvoedingsstoffen minimaal halveert en het areaal landbouwgrond met minimaal 25% zou slinken. Daardoor ontstaat meer ruimte voor andere maatschappelijk gewenste ontwikkelingen. Al in 1992 toonde de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid aan dat een dergelijk toekomstbeleid mogelijk is (Grond voor Keuzen, 1992).

Ontwikkelingen in die richting worden evenwel politiek doorgaans door slecht begrepen eigenbelang tegengehouden via een beleid dat gericht is op het consolideren van de status quo en niet op dynamiek en vernieuwing.

In het kader van de herijking van het Europese beleid voor de landelijke gebieden komen er wellicht nieuwe mogelijkheden om die maatschappelijke gewenste ontwikkelingen uit het utopische domein te halen, en werkelijk te effectueren. Overijssel kan wellicht in samenwerking met andere regio's pleidooien houden en voorbeelden ontwikkelen van een regionaal beleid dat enerzijds gericht is op hoogwaardige, productieve landbouwbedrijven die maximaal tegemoet komen aan maatschappelijke doelen t.a.v. milieu en dierenwelzijn en anderzijds ook ruimte creëert voor nieuwe business modellen waarin landschappelijke, recreatieve en andere beheersstructuren worden bevorderd. In het Europa van de regio's moet die activerende rol op dat regionale niveau worden uitgewerkt. Het in Nederland doorgevoerde decentralisatiebeleid t.a.v. natuurbehoud en beheer past daar uitdrukkelijk bij.

Op het mesoniveau van de lidstaten en de NUTS 2 regio's kan een activerend beleid worden gevoerd zoals indertijd bepleit in de nota voor de Noordelijke provincies, "Kracht door kiezen, kiezen voor kracht" (2007), waarin een pleidooi wordt gehouden voor een activerend ruimtelijk beleid en waar twee ordenende principes worden gehanteerd, namelijk het zogenaamde mal-contramal denken en water. Voor het mal-contramal denken betekent dat wonen en werken in de stedelijke kernen en vrijwaren van het buitengebied van de zogenaamde "witte schimmel" rond dorpen en gehuchten. Water als ordenend principe impliceert het vasthouden van het water bovenstrooms en het niet altijd bestrijden benedenstrooms. Beide ordenende principes worden al een aantal jaren gehanteerd en hebben grote gevolgen voor beekherstel, aankleding van het landschap en de stedelijke ontwikkeling. De introductie van het beleid door de provinciale overheden heeft al op een aantal plaatsen geleid tot een activerend ruimtelijk- en milieubeleid. Het hermeanderen van beken en kleine rivieren, het vergroten van de waterbergingscapaciteit en het aanpassen van het waterpeil op een aantal plaatsen heeft al geleid tot een verrijking van landschap en milieu. In Overijssel worden deze ordenende principes eveneens gehanteerd, zoals bij Regge, Vecht en Dinkel, doch zonder het expliciet te noemen. Het zou goed zijn daar een derde ordenend principe aan toe te voegen, zoals het

introduceren van Best Ecological Means zowel in agro-ecosystemen als in de natuurlijke ecosystemen en eventuele tussenvormen.

Best Ecological Means is niet een duidelijk omschreven systeem van instrumenten en methodieken, maar een uitgangspunt/principe. Vergroting van de biologische inzichten en benutting daarvan bij alle teeltmaatregelen is daarbij sturend. Zo worden de bodemvruchtbaarheid en plantenvoeding goed gevolgd en op peil gehouden, wordt resistentie als beginsel gehanteerd en biologische bestrijding toegepast. De beste landbouw op de beste plek is een goed beginsel bij Best Ecological Means. Inzichten en mogelijkheden groeien en er is sprake van voortdurende verbetering.

Dergelijk beleid impliceert maximale benutting van ecologische inzichten en mogelijkheden. Dusdoende ontstaan enerzijds hoog productieve, het milieu niet belastende en ecologisch/landschappelijk aantrekkelijke productiebedrijven en anderzijds bedrijfstypen waarin cultuurhistorische, natuurhistorische en recreatieve waarden domineren. Dat vergt een ander beleid dan traditioneel landbouw- of traditioneel natuurbeleid. Veel van het huidige beleid is immers ingegeven door het behoud van het bestaande, de schijnzekerheid van hectare-gevechten en een zeer dominante ideologie, zoals bijv. de biologische landbouw, als referentie voor goed milieu- en natuurbeleid. In feite is er op dit gebied nog geen actief regionaal beleid en zijn oude landbouwmodellen en tegenstellingen tussen landbouw en milieu en natuur nog steeds dominant. Dat leidt tot sterke scheidingsmodellen en afkeur van experimenten en bredere dynamiek. Die houding zou moeten worden doorbroken.

Op microniveau vindt een grote dynamiek van onderop plaats die kan worden versterkt, maar ook zeer sterk kan worden gefrustreerd of gehinderd door voor alle doelen contraproductieve regelgeving. Zo kunnen afstandsmaten bij natuurbeleid, voorschriften ten aanzien van mestverwerking, dierhouderij en grondgebruik zeer knellend zijn. Maatwerk is nodig, zonder dat dit ontaardt in willekeur of het recht van de sterkste. Dat vraagt een ondernemende, faciliterende, stimulerende, katalyserende en vooral bewuste overheid. Dat vergt ook een overheidsbenadering die primair met doelen werkt en niet met middelvoorschriften. Dan alleen is regionale specialisatie en maatwerk op bedrijfsniveau mogelijk.

Maatwerk vergt veel meer kennis van de biofysische mogelijkheden. De institutionele arrangementen en de wil mee te denken en te stimuleren i.p.v. af te remmen vergt een attitude op provinciaal en gemeentelijk niveau die ook de traditionele belangenbehartiging overstijgt. Geen misplaatste claims of belangen, maar op vooruitgang en toekomstperspectief gerichte benaderingen in de landbouw en ook in de natuurontwikkeling.

6. AANBEVELINGEN

Voor ieder van de verantwoordelijke actoren wordt hieronder tentatief een uitwerking gegeven. De volgende doelgroepen worden hierbij onderscheiden:

1. De primaire producenten in land- en tuinbouw
2. De provinciale en lokale beleidsmakers
3. De belangenorganisatie van boeren en tuinders
4. De natuur-, milieu- en landschapsorganisaties
5. De andere MKB-achtige actoren in het buitengebied, zoals toelevering, afname, landgoederen, e.d.
6. Kennisinstellingen en financiële instellingen.

Per doelgroep zijn een aantal aanbevelingen geformuleerd:

1. De primaire producenten in land- en tuinbouw

1. Doe een zwakte - kracht analyse per bedrijfstak en geef aan hoe de sterke kanten, productie, afzet, waarde product, enz., beter kan worden benut. Zo behoren in de melkveehouderij de voorlopers tot een groep van kennisintensieve bedrijven. Dat komt tot uiting in de bedrijfsvoering, het gebruik van precisie-apparatuur, de voortdurende verbetering van houderij, voeding, preventieve gezondheidszorg, enz. Dat uit zich dan in de zeer geringe inzet van medicijnen, het uiterst doelmatige en doeltreffende inzetten van externe inputs en het dientengevolge minimale milieueffect.
2. Versterk de kennisintensiteit. Vergroot zowel de kennisintensiteit en daarmee de kwaliteit van het fysieke product, de productiewijze en de verschillende componenten en afzetmogelijkheden.
3. Maak investeringsplannen voor de middellange termijn, vergroot het economisch draagvlak en breng risico's in beeld.
4. Zet vooral in op bedrijfstakken die perspectiefvol zijn en doe veel meer met veel minder. Vergroot de doelmatigheid en doeltreffendheid van de productieprocessen en versterk de oriëntatie op de hele keten (internaliseer de food systems benadering).
5. Bezie of er mogelijkheden zijn om een bijdrage te leveren aan de biobased economy.

2. Provinciale en lokale beleidsmakers

1. Doorbreek de houding waarin de agri-sector als perspectiefloos en als probleem wordt gezien. Zet in op de mogelijkheden en stimuleer kansrijke ontwikkelingen.

2. In de landbouwkundig sterke en ook geprofileerde provincie Overijssel is vanuit het provinciaal bestuur al veelvuldig ruimte gegeven voor dynamiek en vernieuwing en is er ook ruimte voor experimenten gecreëerd. Dat laatste zou beleidsmatig nog verder kunnen worden ingezet om daarmee investeringen uit te lokken en risico's niet eenzijdig bij de primaire producent te leggen.

De Europese regelgeving biedt op dit punt ruimte als de doelen bijvoorbeeld ten aanzien van vervuiling maar worden gerealiseerd en dat onomstotelijk kan worden aangetoond. De provincie kan de gemeentes stimuleren de bestemmingsplannen buitengebied niet te rigide in te vullen en ruimte te laten voor experimenten zonder daarmee de uiteindelijke milieudoelen te verlagen.

3. Zet in op de kansrijke bedrijfstakken en daarbinnen op de koplopers via structuurbeleid, marktoriëntatie en vergroting van kennisintensiteit. Dit vergt in het omgevingsbeleid duidelijke keuzes op het kennis- en innovatiebeleid, inzet van verschillende instrumenten en veel sterkere integratie/coördinatie daarvan. Teneinde meer vat te krijgen op deze keuzes kan het verhelderend zijn als de provinciale overheid met de landbouworganisaties, bedrijven en de NGO's tot afspraken komt over de inzet van bijvoorbeeld de EFRO middelen op dit gebied. Focus, massa en inzet van alle doelgroepen kan worden verkregen als de provinciale overheid tot duidelijke keuzes komt om Agribusiness in den brede te versterken.

4. Zet in op doelschriften en vermijd of elimineer middelvoorschriften.

5. Breng meer focus in het beleid en de in te zetten instrumenten.

6. Zorg dat door het verdwijnen van de ZBO's zoals bij keuringsdiensten e.d., wel de zekerheden voor exportgaranties e.d. worden verkregen door de ontwikkeling of bevordering van geëigende publiek-private structuren.

7. Stimuleer en ontwikkel een actieplan voor de biobased economy.

Het stimuleren van biobased economy is landelijk een hype aan het worden, doch lang niet overal bestaat een goede uitgangspositie. Dat is in Overijssel zeker wel het geval met de aanwezigheid van het grote DSM laboratorium en de bundeling van activiteiten van de Universiteit Twente en Wageningen Universiteit.

8. Vergroot de mogelijkheden van een actief landgoederen beleid.

Het gaat daarbij niet primair om het uitbreiden van het aantal landgoederen, maar vooral over het ontwikkelen van nieuwe bedrijfsplannen voor die eenheden waarin maximaal gebruik gemaakt wordt van de typische karakteristieken en mogelijkheden van deze veelal via families en stichtingen georganiseerde multifunctionele eenheden. Dat waarborgt enerzijds continuïteit en anderzijds landschappelijke aantrekkelijkheid.

9. Versterk de door de natuurverenigingen ingezette experimenten.

3. Belangenorganisaties van boer en tuinder

1. Schets toekomstperspectieven en accepteer en stimuleer koplopers.

Zie af van een bepaalde bedrijfsomvang of een scherp gedefinieerde structuur. Schaalvergroting op zich is geen doel, maar veelal een middel dat binnen de randvoorwaarden van landschap, milieu en maatschappelijke aanvaardbaarheid moet plaatsvinden. Dat vergt een niet te rigide beleid en vooral ruimte voor dynamiek en onconventionele ideeën en combinaties.

2. Breng meer balans in de belangenbehartiging en vermijd te veel accent op achterblijvers.

3. Neem afscheid van ieder Calimero-gedrag.

4. Leg meer accent op de mogelijkheden per bedrijfstak en spreek minder namens “de landbouw”.

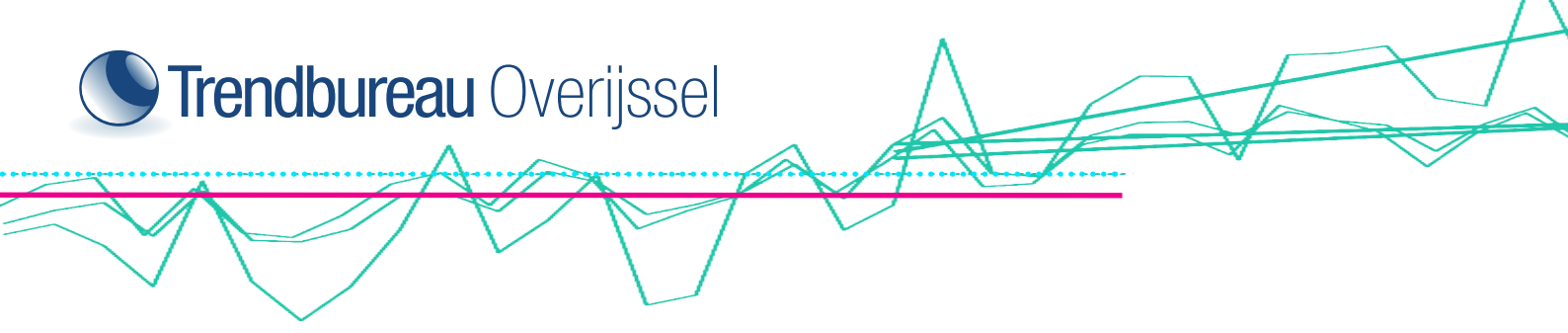
5. Ontwikkel een eigen structuurbeleid.

4. Natuur, milieu en landschapsorganisaties

1. Doorbreek het denken in tegenstellingen en bevorder de synergie tussen landbouw en natuurontwikkeling.

2. Neem deel aan experimenten van vergroening.

3. Elimineer dogma's over landbouw en tuinbouw.

-
4. Accepteer meerdere ontwikkelingsrichtingen.
 5. Bevorder het beginsel van Best Ecological Means.
 6. Versterk unifying concepts zoals mal – contramal denken, water als ordenend principe.
 7. Ontwikkel ondernemerschap op het gebied van verbrede landbouw.
 8. Ontwerp nieuwe businessmodellen voor groene groei.

5. MKB in buitengebied

1. Bundeling van krachten van verschillende actoren in het gebied, dient te worden versterkt door instelling van een regio-coördinator.
2. Samenwerking tussen onconventionele partners, bijv. recreatieve ondernemers en primaire producenten, kan worden versterkt door gezamenlijke programma's en projecten.
3. Verbreed naoberschap, geactualiseerd en gemoderniseerd, zal de regio versterken, de concurrentiekracht vergroten en de leefbaarheid ondersteunen (dit impliceert niet weer de oude verplichtende structuren, maar moderne participatiestructuren).

6. Kennisinstellingen en Financiële instellingen

1. Bundel de activiteiten van kennis en innovaties in ketens (verticale integratie).
2. Versterk de verbindingen tussen ketens (laterale verbanden versterken).
3. Betrek de financiële instellingen bij de vernieuwing en bespreek diverse risicoprofielen.

BIJLAGE 1

Bedrijven per grootteklasse

tabel 1 OVERIJSEL

	grootteklasse naar aantal SO (percentages)						
	1	2	3	4	5	6	
Bedrijfstype	→=1.000.000	500.000-1.000.000	250.000-500.000	100.000-250.000	50.000-100.000	←50.000	aantal bedrijven
Glasgroentebedrijven	50	4	12	23	4	8	26
Opengrondsgroentenbedrijven	4	9	13	26	9	39	23
Fruitbedrijven	0	8	0	46	15	31	13
Boomkwekerijbedrijven	16	11	13	19	19	22	125
Melkveebedrijven	0	3	36	61	7	2	3014
Paard- en ponybedrijven	0	0	0	0	2	98	534
Vleeskalverenbedrijven	9	21	16	24	16	15	234
Fokzeugenbedrijven	14	35	36	10	3	2	173
Pluimveebedrijven	15	36	27	13	6	3	195

tabel 2 NEDERLAND

	grootteklasse naar aantal SO (percentages)						
	1	2	3	4	5	6	
NSO type naam	→=1.000.000	500.000-1.000.000	250.000-500.000	100.000-250.000	50.000-100.000	←50.000	aantal bedrijven
Glasgroentebedrijven	45	20	14	12	5	4	1131
Opengrondsgroentenbedrijven	6	9	16	26	17	25	1006
Fruitbedrijven	2	7	23	30	15	23	1611
Boomkwekerijbedrijven	8	11	17	28	18	19	2557
Melkveebedrijven	0	6	40	46	6	2	16902
Paard- en ponybedrijven	0	0	0	0	2	97	4226
Vleeskalverenbedrijven	14	27	20	20	11	8	1333
Fokzeugenbedrijven	18	33	34	12	2	2	1041
Pluimveebedrijven	23	33	25	13	4	2	1468

Glasgroente:

Overijssel heeft zowel relatief veel grote bedrijven als vrij veel kleine; het aantal middelgrote bedrijven is klein.

Opengrondsgroente: de groottestructuur in Overijssel lijkt zeer veel op de landelijke, maar er zijn meer zeer kleine bedrijven.

Fruit:

Klein fruit is niet als apart bedrijfstype beschikbaar. Er zijn maar weinig gespecialiseerde fruitbedrijven in Overijssel, maar er zijn meer bedrijven met klein fruit als onderdeel van het bedrijf: 28, waarvan 1 met meer dan 500.000 SO, 3 met 100-250.000, en 4 met 50-100.000. Voor de andere 20 is het een nevenactiviteit. Van de fruitbedrijven in het algemeen zijn de meeste vrij klein, in Overijssel gemiddeld nog kleiner dan het landelijk gemiddelde.

Boomkwekerij:

Het aantal bedrijven in Overijssel is vrij groot, maar slechts 12 van de 125 produceren laan- en parkbomen. De sector is over het algemeen in Overijssel vrij krachtig, met relatief veel grote bedrijven. Van die 12 hebben slechts 2 bedrijven meer dan 100.000 SO in laan- en parkbomen, en nog eens 2 tussen 50- en 100.000 SO.

Melkvee:

In Overijssel zijn er duidelijk minder grote en meer kleine bedrijven dan gemiddeld in Nederland.

Paardenfokkerij:

Naar SO gerekend zijn dit allemaal zeer kleine bedrijven. Daarom heb ik nog eens gekeken naar het gemiddelde aantal paarden en de gemiddelde grootte in SO: beide zijn in Overijssel aan de lage kant, met ongeveer 11.000 SO (Nederland 14.000) en 16,4 paarden (Nederland 20,5).

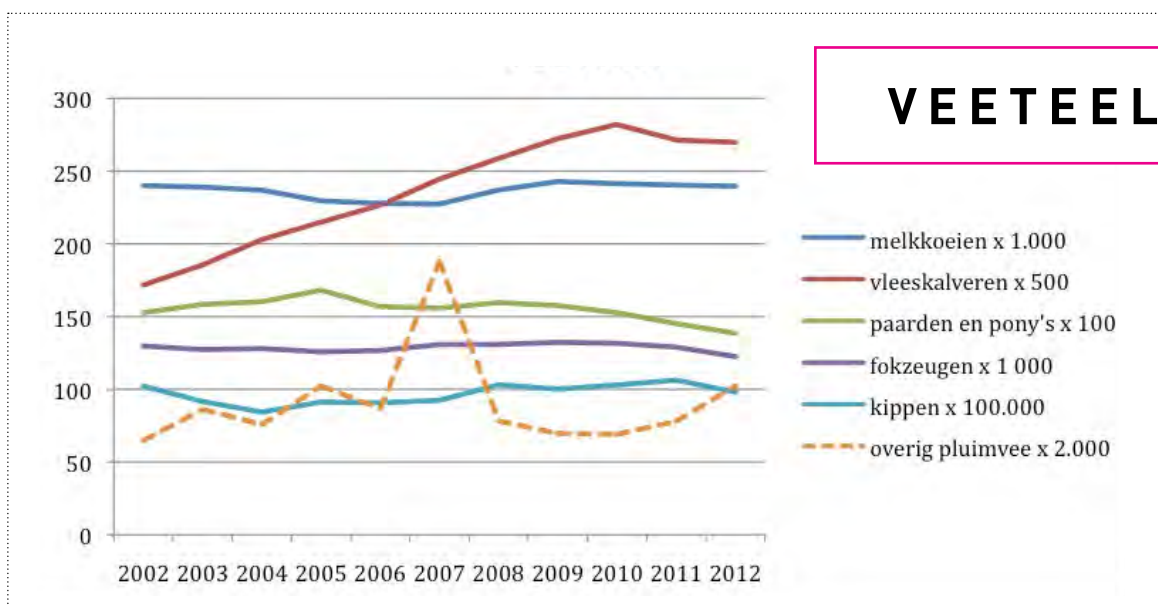
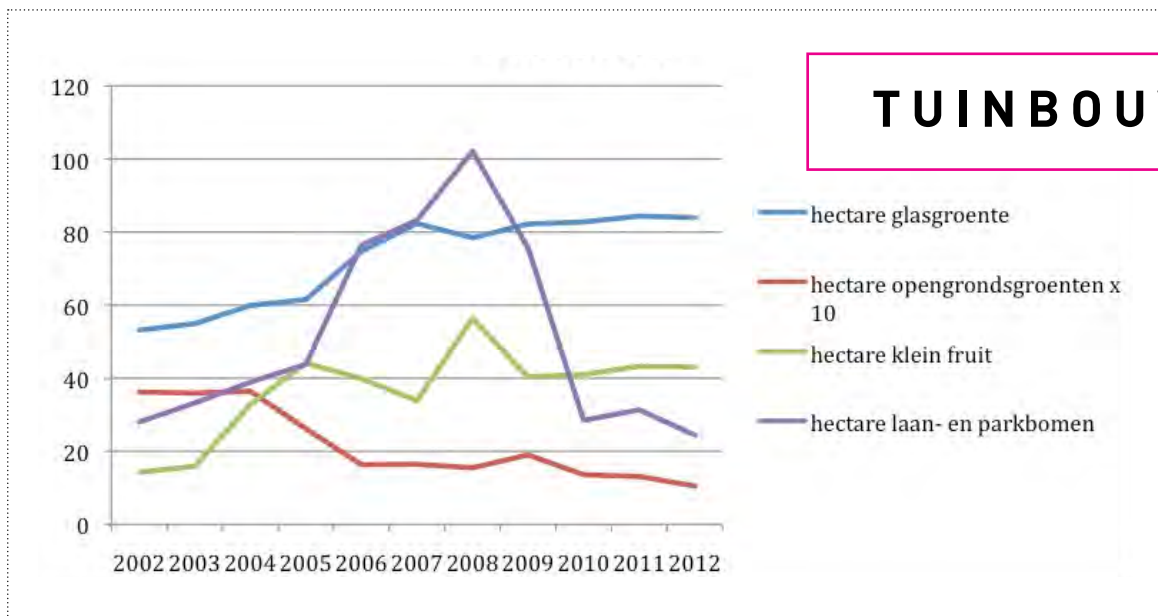
Kalvermesterij:

Ook hier geldt dat Overijssel relatief weinig grote en veel kleine bedrijven heeft.

Fokvarkens: hier komt de bedrijfsstructuur in Overijssel vrij goed overeen met het landelijk patroon: iets minder grote en meer kleine bedrijven, maar de verschillen zijn niet zo groot.

Pluimvee: minder echt grote bedrijven, al zijn die er in Overijssel ook; de middelgrote bedrijven zijn juist sterk vertegenwoordigd; iets meer kleine bedrijven dan in de concentratiegebieden.

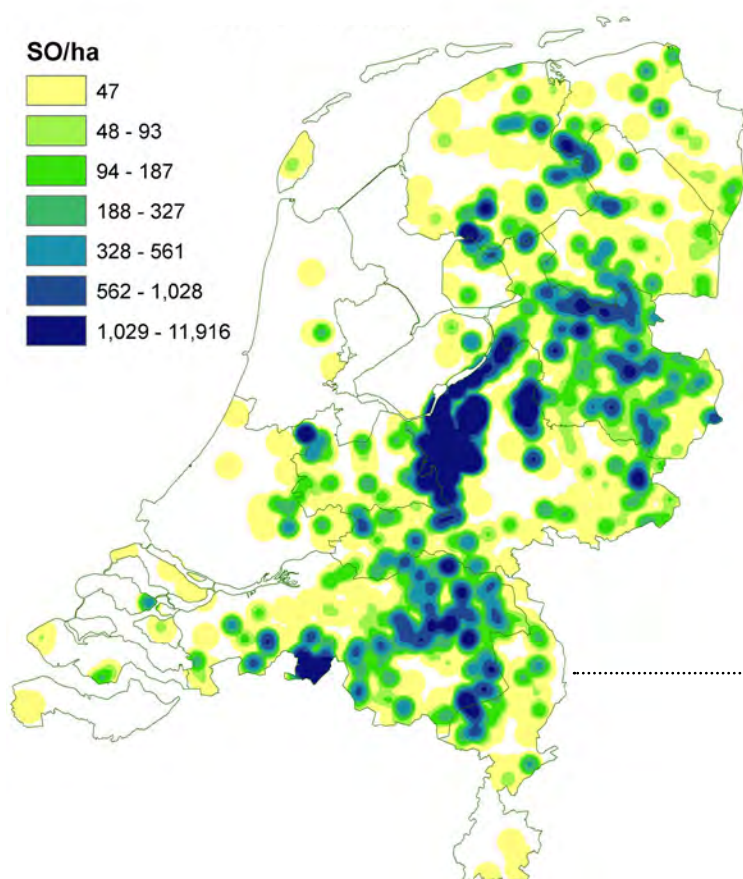
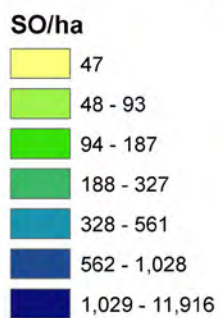
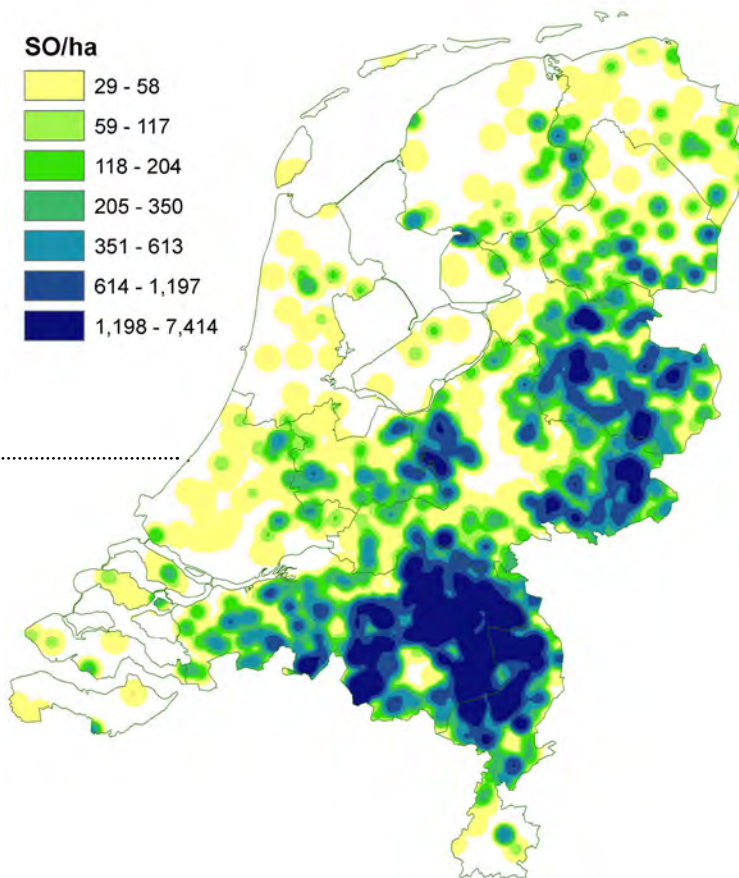
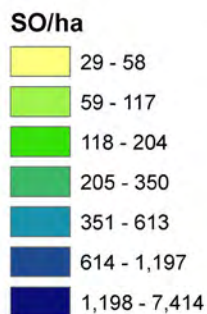
Heel in het algemeen kan gesteld worden dat voor geen van de onderzochte deelsectoren Overijssel de grootste producent is, en dat in de echte concentratiegebieden over het algemeen ook de grootste bedrijven zitten. Om de perspectieven van de verschillende deelsectoren goed te kunnen beoordelen is het ook goed nog eens naar de ontwikkeling te kijken, die ik eerder schetste voor de periode 2002-2012, voor Overijssel. Voor de goede orde reproduceer ik de grafieken hieronder nog eens. We zien dan dat klein fruit aanzienlijk is gegroeid, en de kalvermesterij ook. Laan- en parkbomen hebben een sterke groei doorgemaakt, maar de laatste jaren is deze bedrijfstak sterk geslonken. Glasgroente is gegroeid, maar dat heeft natuurlijk alles te maken met de ontwikkeling van de Koekoekspolder.

BIJLAGE 2

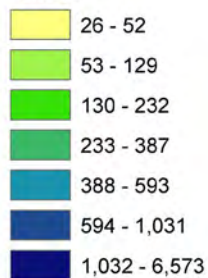
Waar verdient de
landbouw het geld?

VARKENSFOKKERIJ

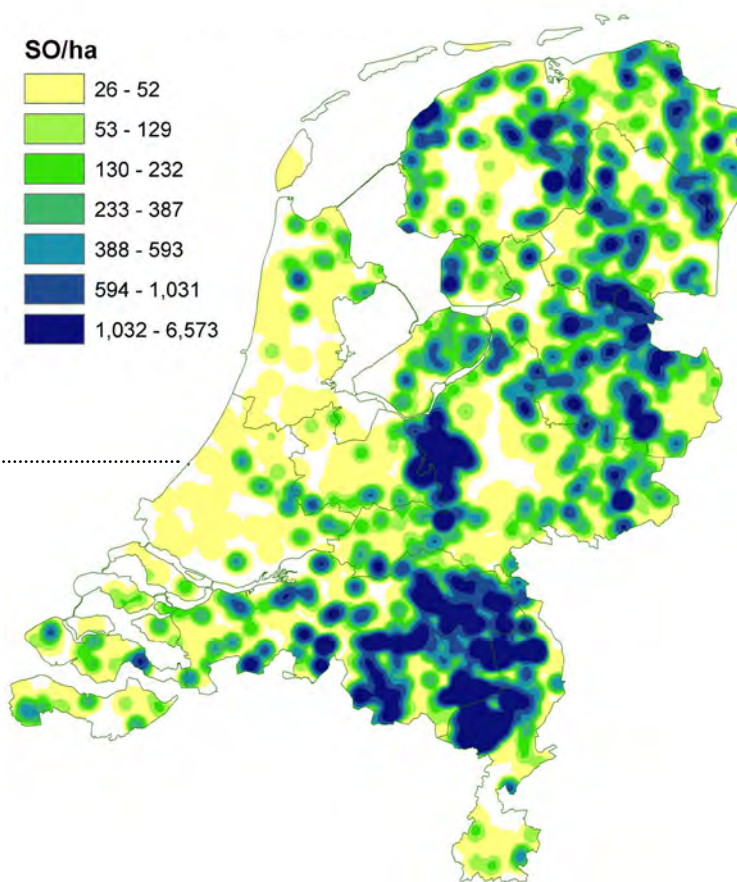

KALVERMESTERIJ

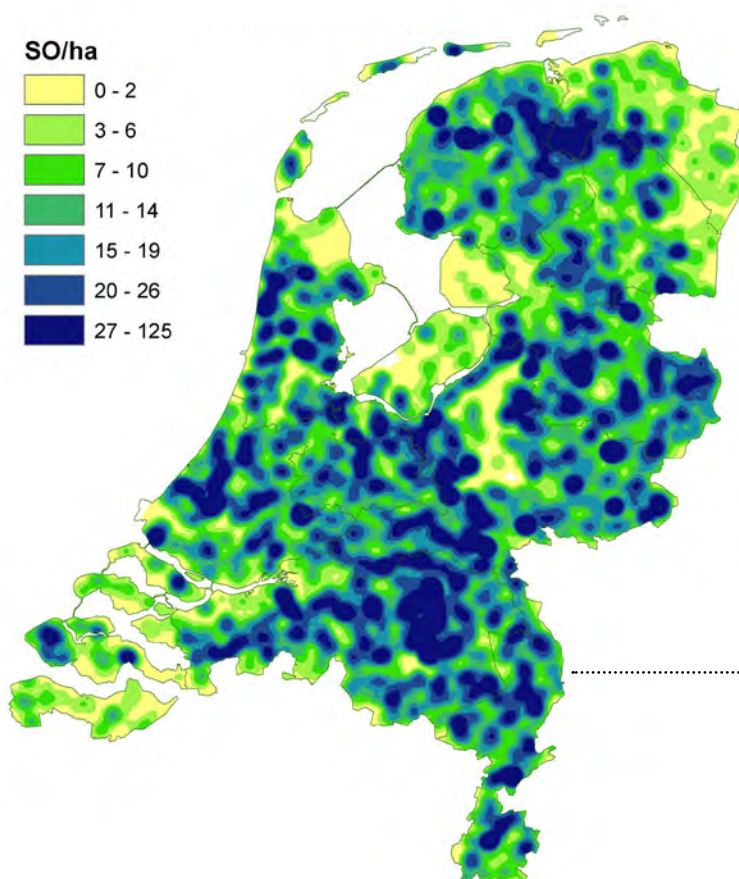
SO/ha

PLUIMVEEHOUDERIJ

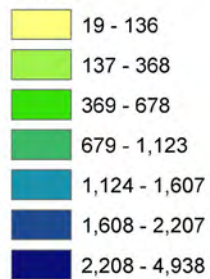

SO/ha

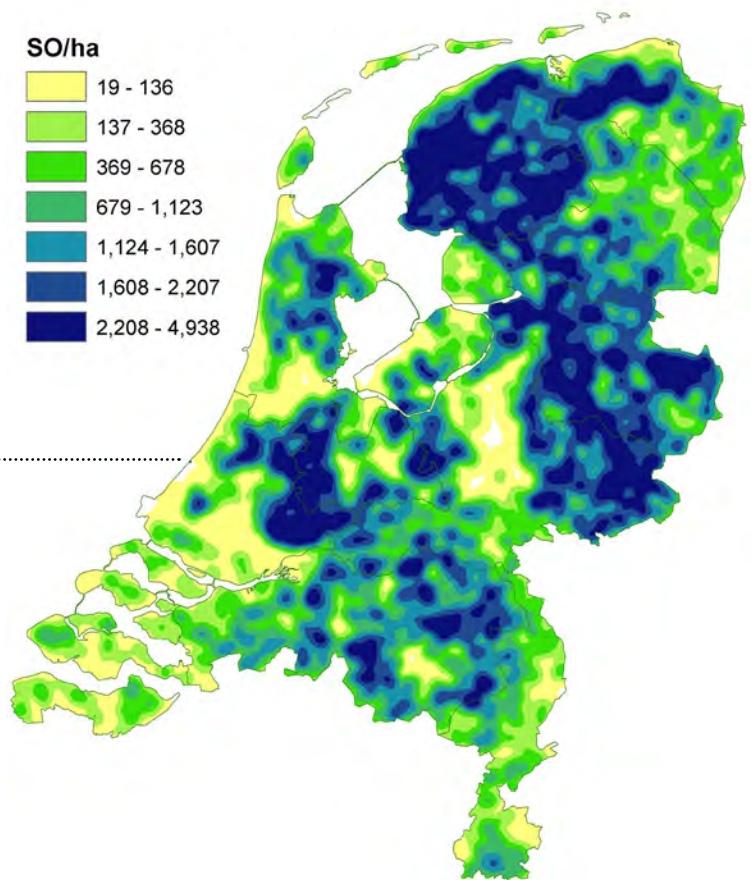

PAARDENFOKKERIJ

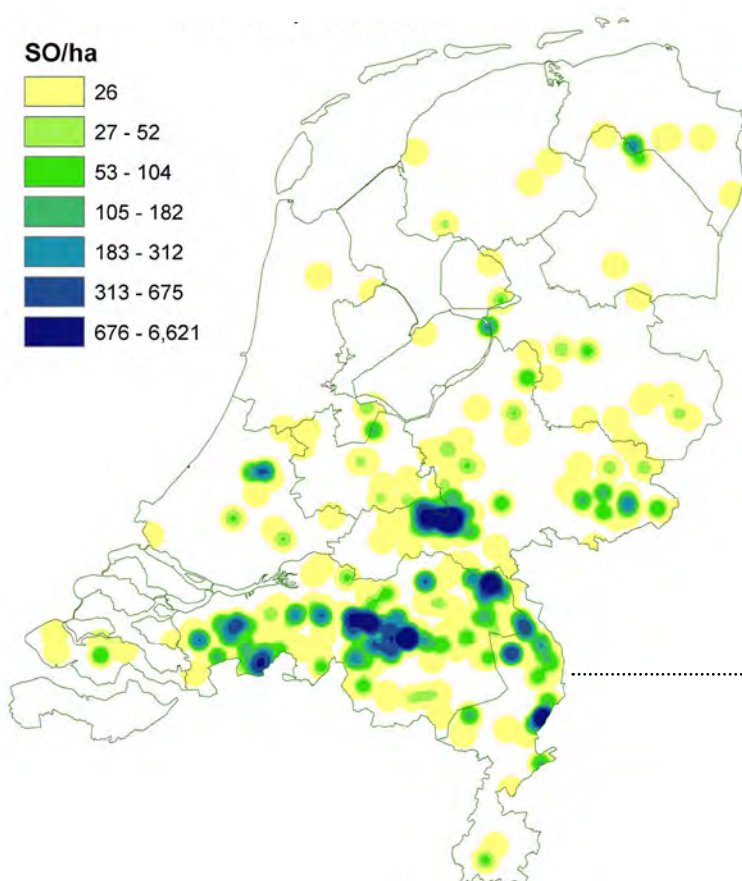
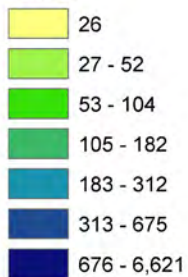
SO/ha

MELKVEEHOUDERIJ

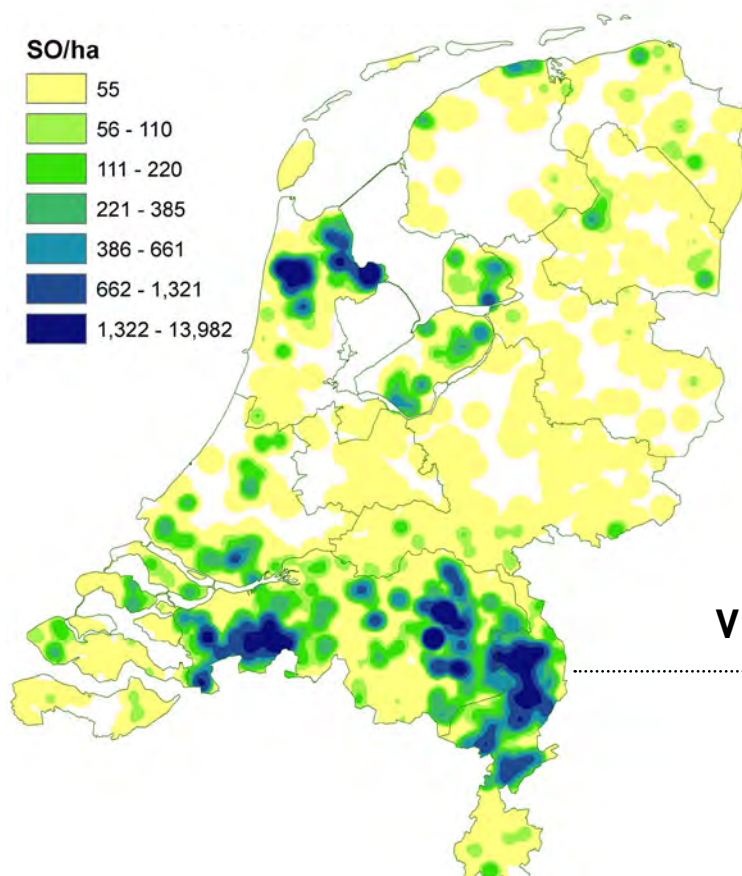
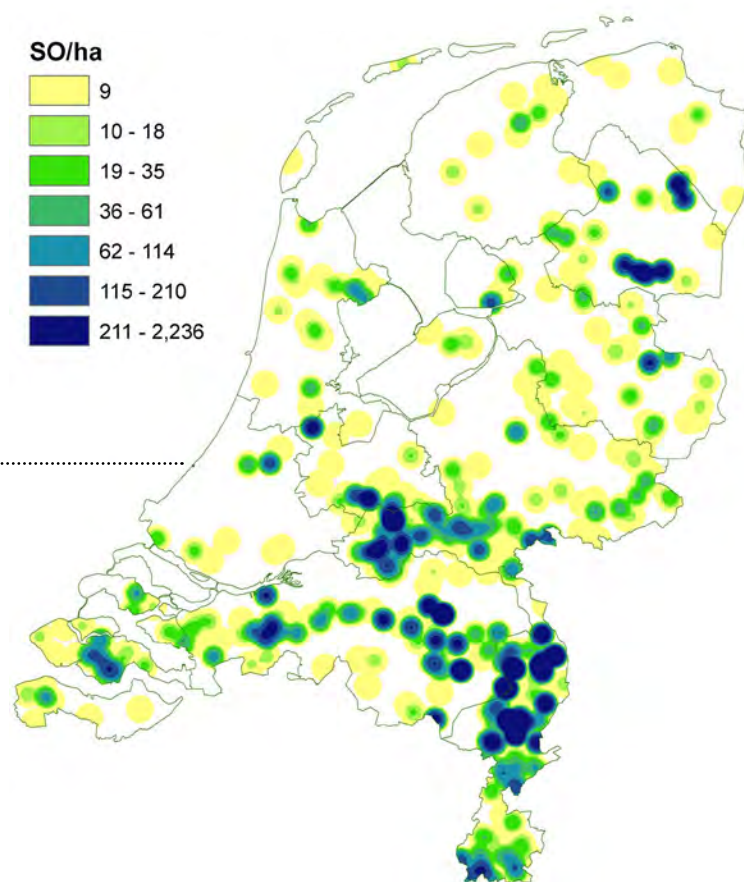

SO/ha

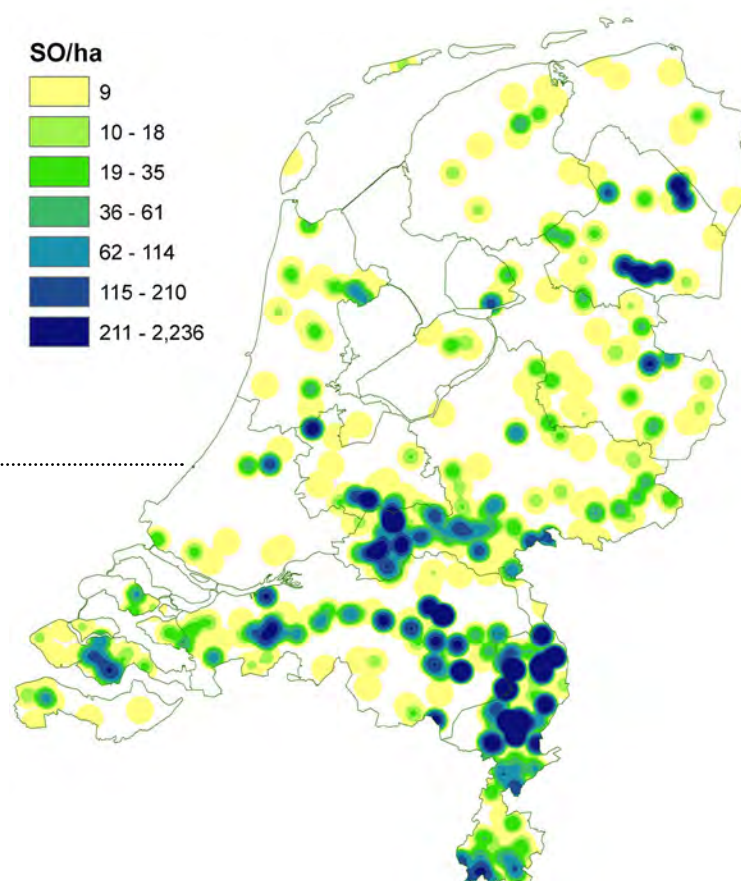
LAAN- EN PARKBOMEN

KLEIN FRUIT

VOLLEGRONDSGROENTEN

GLASGROENTEN

BIJLAGE 3

Presentatie Prof. dr. ir. Rudy Rabbinge

Perspectieven voor landbouw, landschap & natuur in Overijssel

Prof. dr ir Rudy Rabbinge

Emeritus Universiteitshoogleraar
Duurzame Ontwikkeling & Voedsel zekerheid

Trendbureau Overijssel / Zwolle, 1 april 2014

Inhoud

- 1 Megatrends in de landbouw
- 2 Porter's bedrijfstukken analyse
- 3 Overijssel-trends
- 4 Aanbevelingen

Megatrends in landbouw

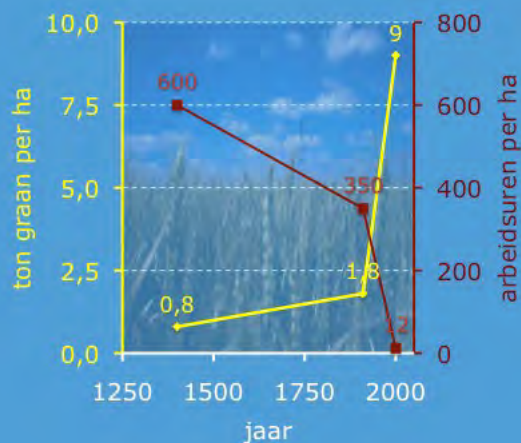

Megatrend (1): Productiviteitsverhoging

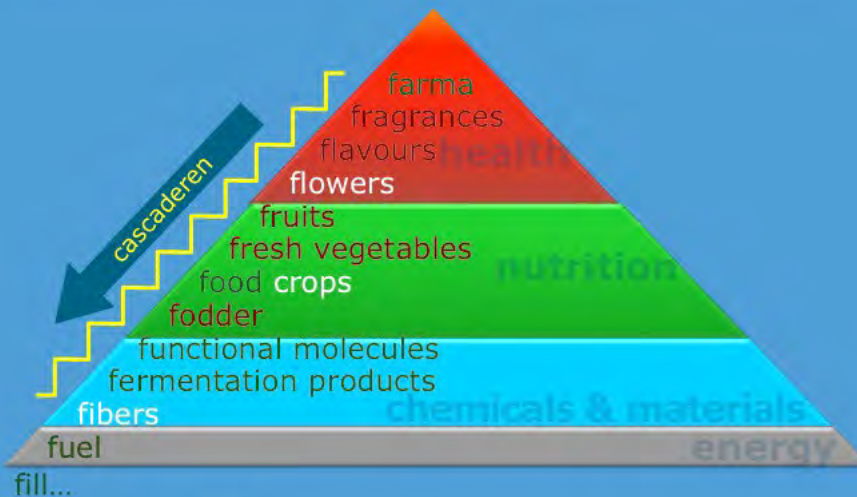
grondproductiviteit
x 5 - 6

arbeidsproductiviteit
x 200 - 300

energie, andere inputs
x 2 - 4

Cascaderen: maximale grondstof benutting

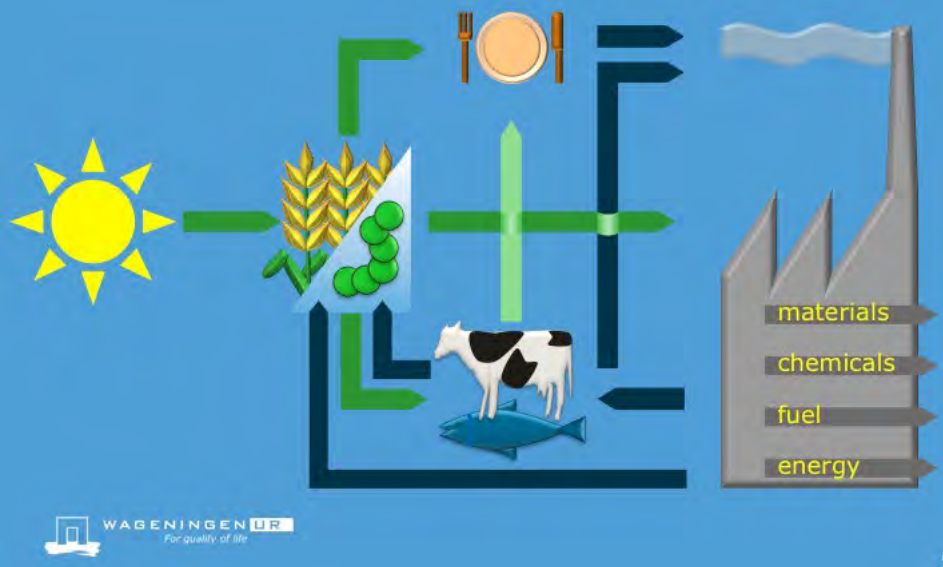

Circulair keten denken

- verhoog resource use efficiency
- verminder vervuiling door armoede
- voorkom verspilling door rijkdom

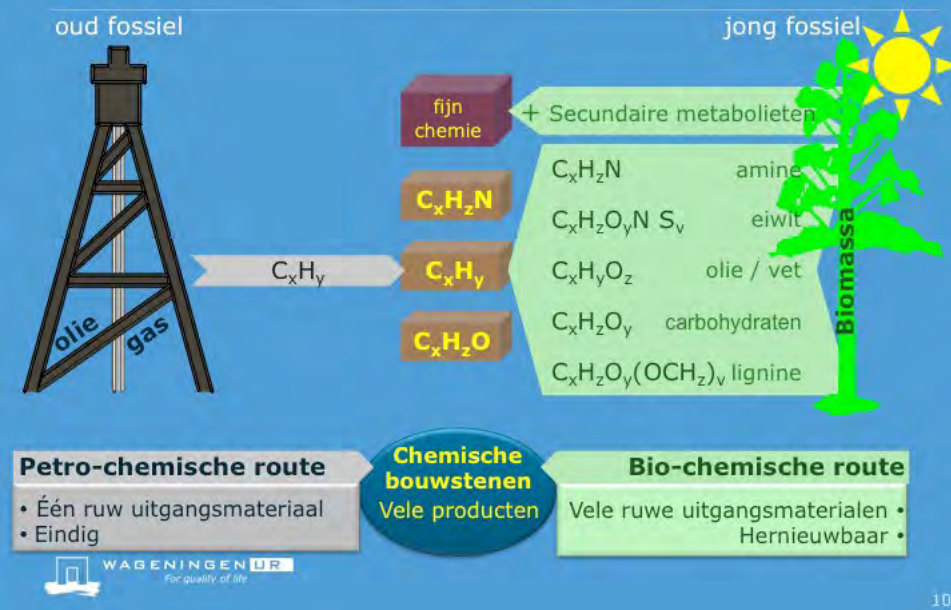

Bio-based economy

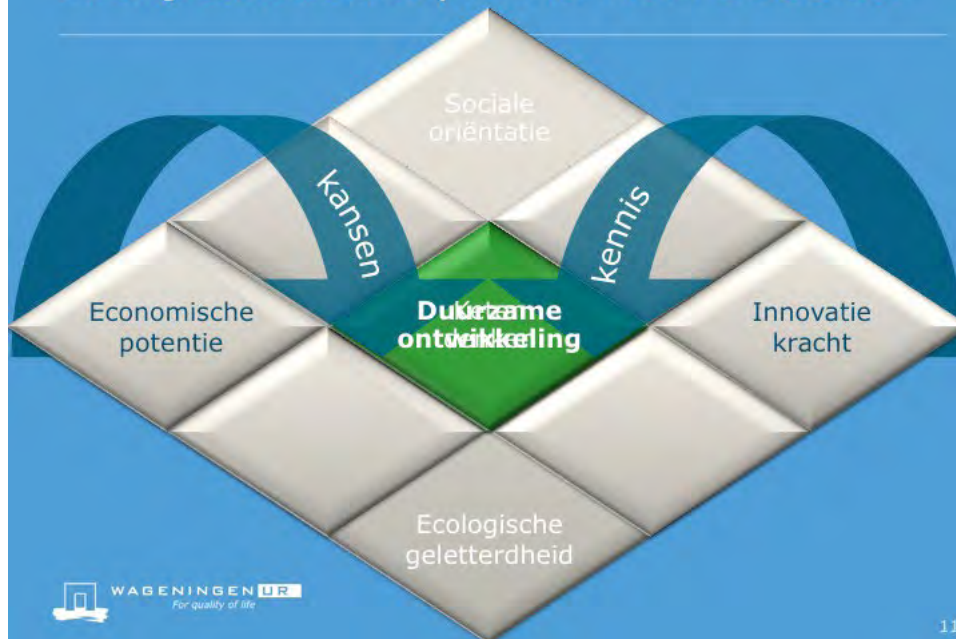
9

Bio-chemische (bulk)precursors

10

Bedrijfstakkenanalyse met Porter's Diamant

11

Bedrijfstakkenanalyse van de Nederlandse economie (op basis van 2 criteria)

8 agrofood bedrijfstakken scoren bij de 10 economisch beste van de 200 geanalyseerden

Twee oorzaken:

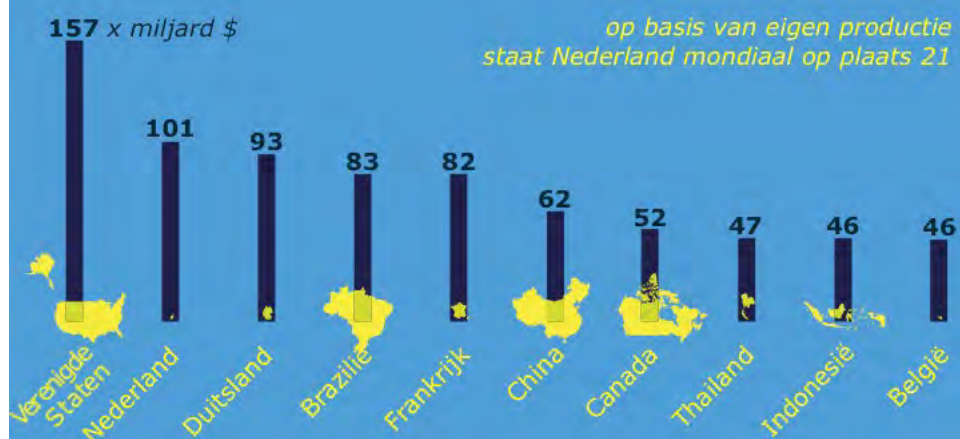
1. Innovatie- en concurrentiekracht als gevolg van particuliere initiatieven
2. Facilitatie door overheid via voorlichting, onderzoek & onderwijs

12

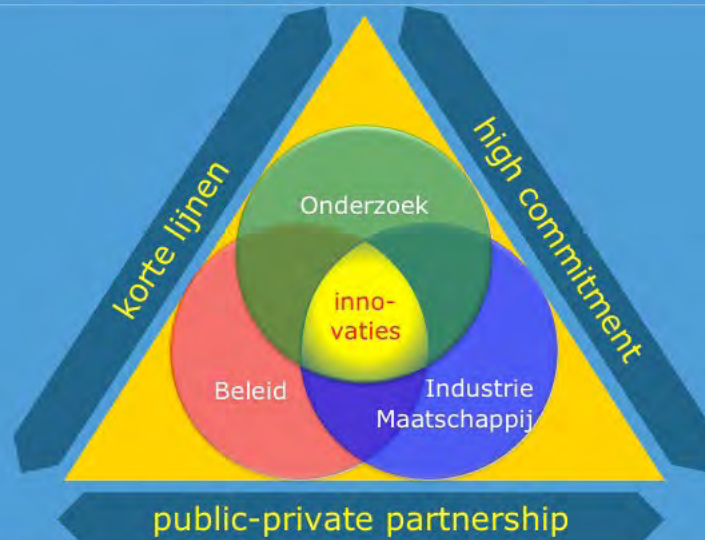
Bedrijfstakkenanalyse van de Nederlandse economie (op basis van 2+3 criteria)

- 200 NL bedrijfstakken: 9 van top10 uit agrofoodsector
- 15 van de 20 NL agrofood bedrijfstakken bij de 30 % beste ter wereld
- 11 NL agrofood bedrijfstakken bij de top 5 % van de wereld

Nederland na VS grootste landbouwexporteur

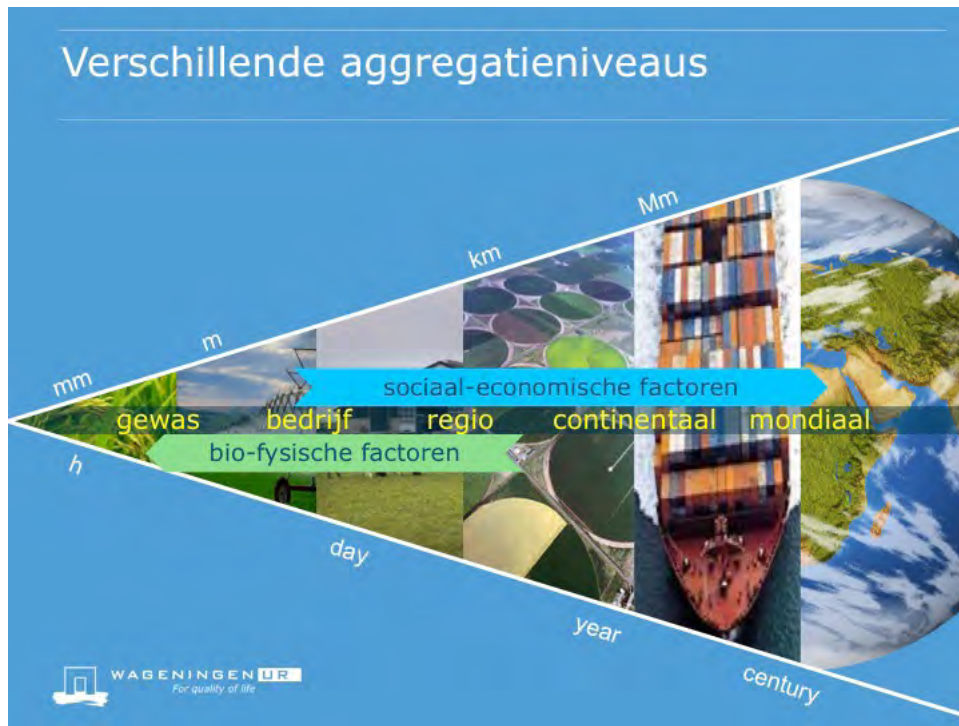

De **gouden** driehoek voor succes

Verpakte waarde

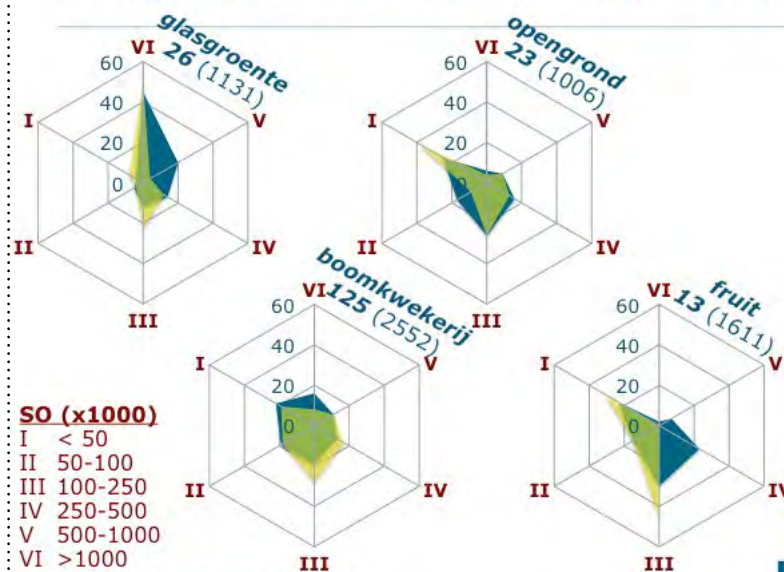

Plantaardige bedrijfstakken (% SO-omvang)

WAGENINGEN UNIVERSITY
WAGENINGEN UR

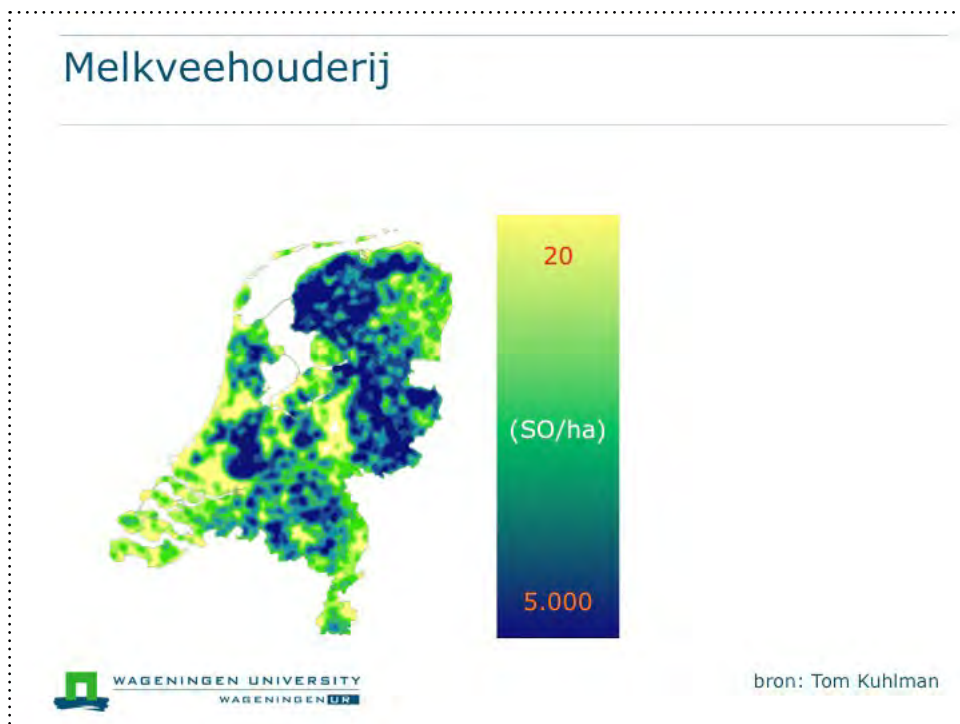
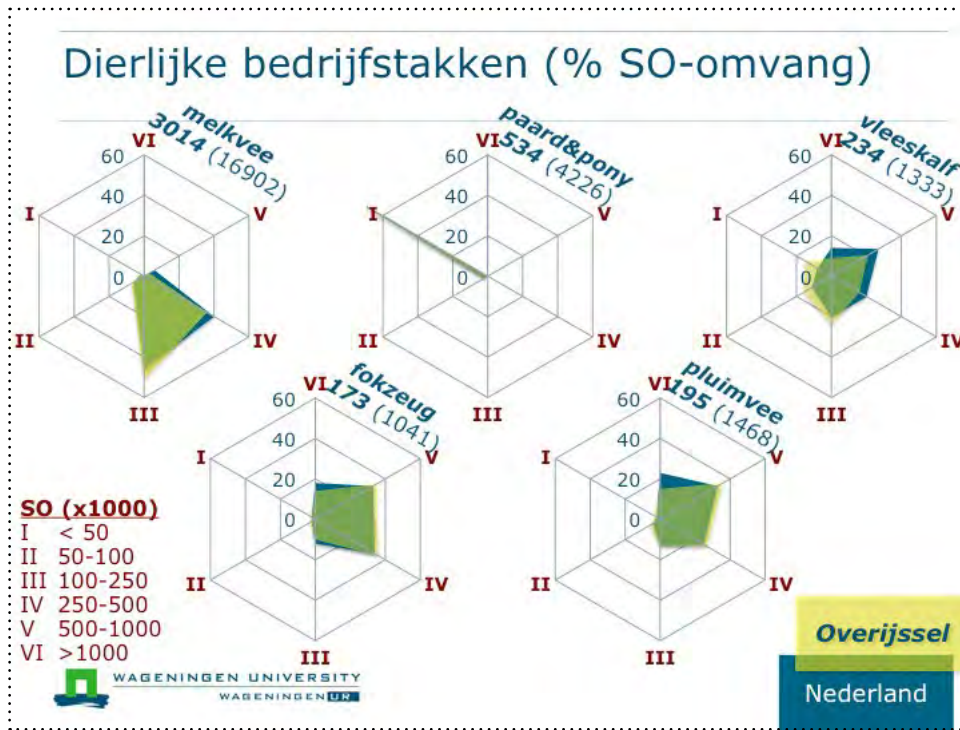
Plantaardige bedrijfstakken (% SO-omvang)

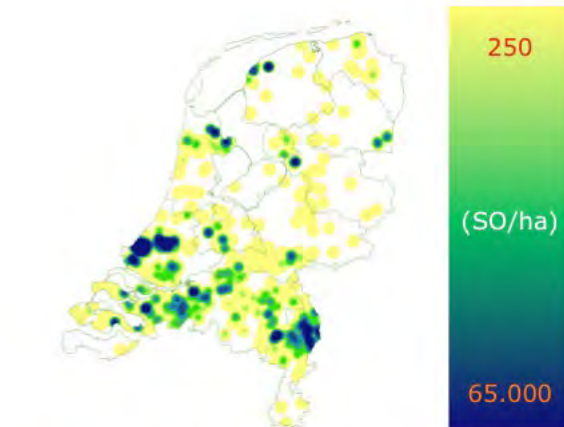
WAGENINGEN UNIVERSITY
WAGENINGEN UR

Overijssel

Nederland

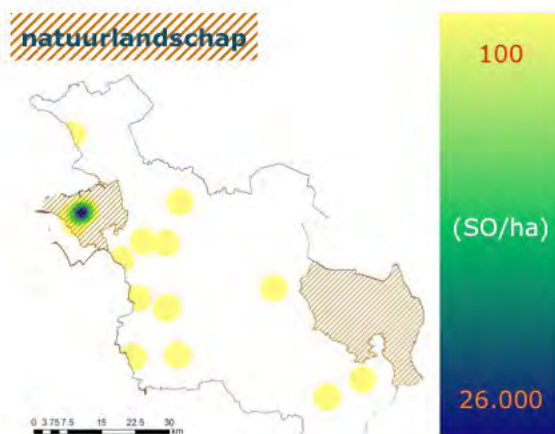
Glasgroenten

 WAGENINGEN UNIVERSITY
WAGENINGEN UR

bron: Tom Kuhlman

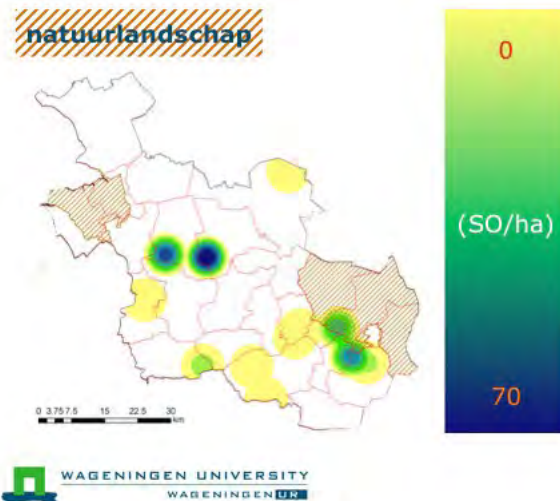
Glasgroente

 WAGENINGEN UNIVERSITY
WAGENINGEN UR

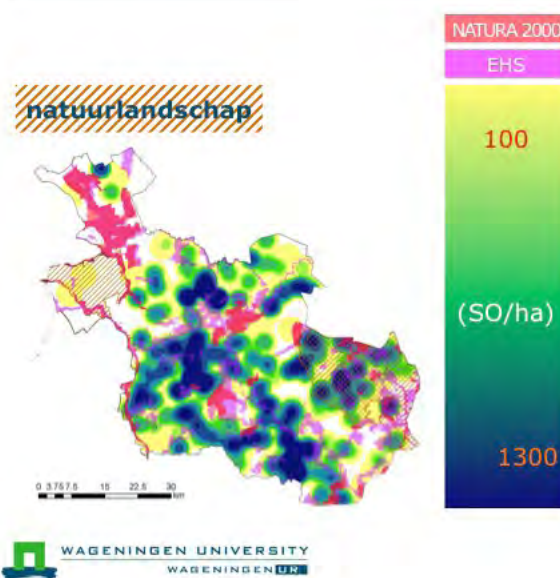
bron: Tom Kuhlman

Laan- & parkbomen

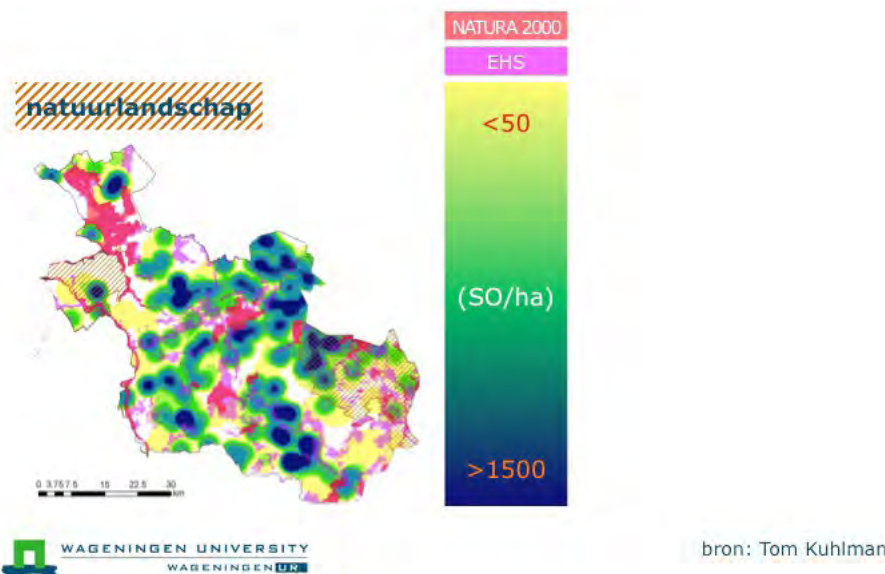
bron: Tom Kuhlman

Fokvarkens

bron: Tom Kuhlman

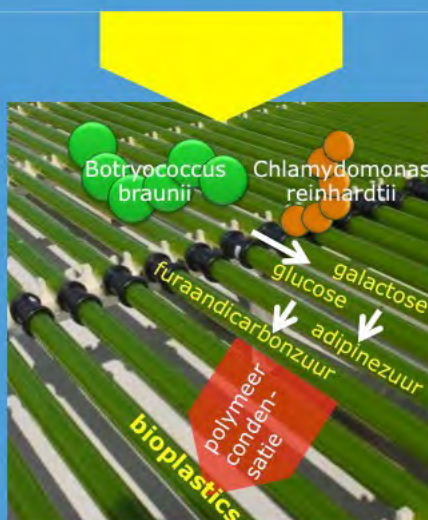
Pluimvee

Biopolymeren uit algen

SPLASH

Sustainable Polymers from
Algae Sugars and
Hydrocarbons

Rubber & inuline uit Russische paardenbloem

WAGENINGEN **UR**
For quality of life

DRIVE4E:
Dandelion Rubber and Inulin Valorisation and Exploitation for the EU

aanbevelingen

WAGENINGEN **UR**
For quality of life

1 Primaire producenten land- & tuinbouw

- zwakte/kracht analyse per bedrijfstak
- focus op perspectiefvolle bedrijfstakken
 - hele ketenbenadering, **circulair**, meer met minder
- versterk kennisintensiteit
 - product, productiewijze, afzet
- investeringsplannen voor middellange termijn
 - incl. draagvlak en risico's
- bijdrage biobased economy

2 Provinciale & lokale beleidsmakers

- *kracht door kiezen, kiezen voor kracht*
- denk in **mogelijkheden** i.p.v. onmogelijkheden
- ruimte voor **experimenten**
- zet in op **kansrijke** bedrijfstakken
- **doelschriften** i.p.v. **middelvoorschriften**
- actieplan **biobased** economy
- actief **landgoederenbeleid**

3 Belangenorganisaties boer & tuinder

- schets **toekomstperspectieven**
- stimuleer **koplopers**, vermijd accent op achterblijvers
- denk groot en distantieer van "calimero" gedrag
- focus op **bedrijfstak** i.p.v. "de landbouw"
- ontwikkel eigen **structuurbeleid**

4 Natuur, milieu en landschapsorganisaties

- synergie i.p.v. tegenstelling landbouw & natuurontwikkeling
- versterk *unifying concepts* met focus op water
- *best ecological means*
- elimineer dogma's over land- & tuinbouw
- ondernemerschap 'Verbrede Landbouw'
 - meerdere ontwikkelingsrichtingen
 - experimenteer met vergroening
 - businessmodellen voor groene groei

5 MKB in buitengebied

- bundeling van krachten
- samenwerking onconventionele partners
- verbrede naoberschap actualiseren en moderniseren

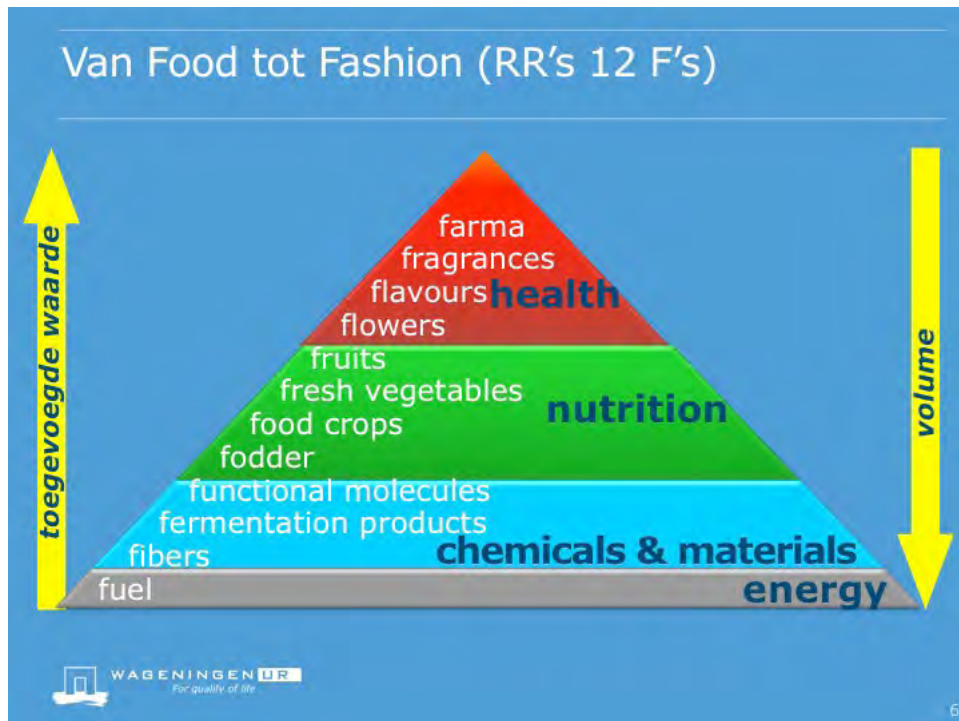
Megatrends (4): Verbreding van doeleinden

- Milieuvriendelijk
- Diervriendelijk
- Landschap

Herkoppeling plantaardige & dierlijk productie
Ontkoppeling puur bedrijfsmatig

www.hetreestdal.nl

PERSPECTIEVEN VOOR LANDBOUW, LANDSCHAP EN NATUUR IN OVERIJSSEL

Prof. Dr. Ir. Rudy Rabbinge

ESSAY

ESSAY

Trendbureau Overijssel

Af en toe vraagt het Trendbureau Overijssel aan spraakmakende mensen om hun visie op de toekomst van Overijssel te formuleren.

Deze essays weerspiegelen niet per se de visie van de Programmaraad van het Trendbureau.

WWW.TRENDBUREAUOVERIJSSEL.NL